

## STRAIPSNIAI

ANDREA MARIANI

Adomo Mickevičiaus universitetas, Poznanė

### VILNIAUS JĖZUITŲ PERSONALINĖ SUDĖTIS XVII–XVIII AMŽIUJE. STATISTINĖS-PROZOPOGRAFINĖS ANALIZĖS BANDYMAS\*

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojama Vilniaus jėzuitų personalinė sudėtis Lietuvos jėzuitų provincijos kontekste. Remiantis Jėzaus draugijos personalinės sudėties katalogais, aptariama jėzuitų institucijų, veikusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje, ekonominė situacija, personalinės sudėties kiekybiniai pokyčiai, vienuolių sudėtis pagal kilmės regionus, kalbų žinojimą, turėtus akademinis laipsnius.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Jėzaus draugija, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Vilniaus akademija, Katalikų bažnyčia, Romos katalikų bažnyčios vienuolijos.

Tiek lenkų, tiek lietuvių istoriografijoje, skirtoje Jėzaus draugijos tyrimams, mokslininkai tradiciškai daugiausia dėmesio skyrė jėzuitų indėliui į Abiejų Tautų Respublikoje gyvenusių tautų kultūros ir kalbų raidą<sup>1</sup>. Kur kas mažiau domėtasi visuomenine ir ūkine problematika, kuri, analizuojant vienuolijos narius, yra svarbi tyrimų kryptis, leidžianti geriau suprasti jėzuitų sielovadinę ir švietimo veiklą. Jėzaus draugijos vadovybė labai

\* Straipsnis parengtas vykdant projektą Nr. 2015/19/D/HS3/00597 „Nesvyžiaus ir Naugarduko jėzuitų kolegijų inventoriai – tyrimai ir šaltinių publikavimas“, finansuojamą Lenkijos nacionalinio mokslo centro (*Narodowe Centrum Nauki*).

<sup>1</sup> Žr. L. Grzebień, Dotychczasowa literatura o wkładzie jezuitów do nauki i kultury, *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków–Warszawa, 2004, s. 31–68; L. Jovaiša, Jesuit Historiography in Lithuania since 1990: Proximity and Distance along World Routes, *Archivum Historicum Societatis Iesu* (toliau – *AHSI*), vol. 85, 2016, fasc. 169, p. 226–230.

atidžiai rinkdavo ir komplektuodavo vienuolijos narius, stengdamasi objektyviai įvertinti kiekvieno žinias, sugebėjimus ir charakterio savybes, nuo kurių priklausydavo konkrečios pareigos vienuolijoje. Pagrindiniai vienuolijos vyresniųjų vykdytos kadru politikos principai atitiko šv. Ignaco Lojolos dvasingumą. Pagal jo mokymą, vienuolijos pašaukimas buvo ne atsiriboti nuo pasaulio, bet dirbti apaštališką darbą visuomenėje<sup>2</sup>. Draugijos įkūrėjui priskiriamas devizas *Ad maiorem Dei gloriam* kaip tik ir pabrėžė, kad jėzuitai sieks ne tik bendrojo jiems pavestų sielų gėrio, bet kuo didesnio gėrio, tam renkantis būdus, leidžiančius pasiekti kuo geresnių rezultatų dedant kuo mažiau pastangų<sup>3</sup>.

Pirmieji jėzuitai, kurdami vienuolijos organizaciją, sėmėsi pavyzdžių iš savo meto politinių santvarkų. Centralizuotas Jėzaus draugijos valdymo modelis parengtas remiantis Pilypo II laikų Ispanijos absoliutinės monarchijos, kurioje monarchui priimti sprendimus padėdavo patariamojo pobūdžio kolegialūs organai, pavyzdžiu. Šios sistemos teoretikai numatė, kad vienuolijai, dalyvaujančiai visų tuo metu žinomų žemynų evangelizacijoje, vadovaus visam gyvenimui išrinktas generolas, reziduojantis Romoje<sup>4</sup>. Kad ši sistema būtų veiksminga, reikėjo aiškiai apibrėžti atskirų vienuolijos administracijos lygmenų kompetencijas, taip pat užtikrinti nuolatinę dalijimąsi informacija tarp centro ir periferijos<sup>5</sup>.

Šioje informacijos sistemoje labai svarbūs buvo personalinės sudėties katalogai. Jų pirminė paskirtis buvo informuoti generalinę kuriją apie žmogiškuosius išteklius, kuriais disponavo konkrečioje provincijoje veikusios vienuolijos institucijos. Remdamasi gaunama informacija, jėzuitų vadovybė galėjo paskirti tinkamus asmenis į laisvas pareigybes<sup>6</sup>. Generalinei kurijai buvo rengiami dviejų rūšių katalogai. Pirmuosiuose, metiniuose kataloguose, dar vadintuose *catalogi breves*, būdavo nurodomos mokslo metų pradžioje vienuolių užimtos pareigos. Antrąją grupę sudarė trimečiai katalogai (*catalogi triennales*), sudaromi rečiau nei metiniai. Juose būdavo pateikiama daugiau informacijos: nurodoma vienuolių gimimo vieta ir data, įstojimo į vienuoliją data, pažymima, kur studijuota prieš įstojant į naujokyną (noviciatą), aprašoma ankstesnės karjeros draugijoje eiga, vienuolių duotų įžadų pobūdis (vadinamieji *gradus in Societate*), nurodomas kalbų žinojimas ir eventualiai gauti akademiniai laipsniai<sup>7</sup>.

<sup>2</sup> Žr. J. O'Malley, *Pierwsi jezuici*, przekł. P. Samerek et al., Kraków, 1999.

<sup>3</sup> M. Friedrich, *Der lange Arm Roms? Globale Verwaltung und Kommunikation im Jesuitenorden 1540–1773*, Frankfurt–New York, 2011, S. 55.

<sup>4</sup> Apie Jėzaus draugijos valdymo koncepciją žr. ten pat, p. 41–79.

<sup>5</sup> Svarbi buvo vadinamoji *Formula scribendi*, savotiškas tvarkaraštis raštų, kuriuos buvo privaloma siųsti generalinei kurijai. Žr. ten pat, p. 87–105.

<sup>6</sup> Ten pat, p. 301–311.

<sup>7</sup> Apie tai, kaip formavosi šis klausimynas, žr. L. Lukács, *Le Catalogue-Modèle du Père Laínez (1545)*, *AHSI*, vol. 26, 1957, fasc. 51, p. 57–66.

Dėl kataloguose surašytos informacijos sistemiškumo – išskirtinio lyginant su kitomis ankstyvųjų naujųjų laikų epochoje veikusiomis vienuolijomis – jėzuitų personalinės sudėties katalogai yra nuostabus šaltinis visuomenės istorijos tyrimuose taikant statistinį prozopografinį metodą. Nors Vakarų Europoje tokio pobūdžio tyrimai buvo ypač populiariūs XX a. aštuntame ir devintame dešimtmečiais<sup>8</sup>, lenkų ir lietuvių istoriografijoje iki šiol iki galo neišnaudotos personalinės sudėties katalogų tyrimų teikiamos galimybės, dažniausiai jais remtasi bandant atkurti įžymiausių vienuolių karjeros kelius. Lenkų istoriografijoje pasitelkti statistinį-prozopografinį metodą bandyta labai retai, dažniausiai tiriant tik chronologiškai trumpus laikotarpius ar siauras problemas<sup>9</sup>. Šiuo straipsniu kaip tik ir stengiamasi bent iš dalies užpildyti tyrimuose susidariusią spragą. Svarbiausias tikslas yra sugretinti jėzuitų personalinės sudėties problematiką su šios vienuolijos institucijų, buvusių Vilniuje, veiklos aktyvumo paveikslu.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) sostinėje susidūrė įvairios kultūros, todėl čia veikusių jėzuitų, kilusių iš įvairių Lenkijos ir Lietuvos valstybės regionų ir net užsienio kraštų, personalinė sudėtis yra nepaprastai įdomus tyrimų objektas. Jos istoriją galima įtraukti į plačiai suprantamos vienuolijos įkultūrinimo, suvokiamo kaip draugijos veiklos bendrojo modelio priderinimas prie vietinių sąlygų, problematiką<sup>10</sup>. Šiame kontekste reiktų svarstyti ir apie vienuolijos vaidmenį senosios Respublikos rytinių žemių polonizacijos procese<sup>11</sup>. Jėzuitų personalinės sudėties statistinė-prozopografinė

<sup>8</sup> Žr. E. L a m a l l e, Les catalogues des provinces et des domiciles de la Compagnie de Jésus. Note de bibliographie et de statistique, ten pat, 13 (1944), II, p. 77–101; B. D o m p n i e r, L'activité missionnaire des Jésuites de la province de Lyon aux XVIIe et XVIIIe siècles. Essai d'analyse des Catalogi, *Mélanges de l'École Française à Rome*, t. 97, n° 2, (1985), p. 941–955; A. D e m o u s t i e r, Les Catalogues du Personnel de la Province de Lyon en 1587, 1606 et 1636, *AHSI*, vol. 42, 1973, fasc. 84, p. 3–105; ten pat, vol. 43, 1974, fasc. 85, p. 3–84; L. S z i l a s, Die österreichische Jesuitenprovinz im Jahre 1773. Eine historisch-statistische Untersuchung, ten pat, vol. 47, 1978, fasc. 93, p. 97–158, fasc. 94, p. 297–349.

<sup>9</sup> Vienintelė platesnė prozopografinė studija yra Justynos Łukaszevskos-Haberkowos monografija, kurioje tiriama pirmoji jėzuitų karta. J. Ł u k a s z e w s k a - H a b e r k o w a, *Pierwsze pokolenie polskich jezuitów w świetle biografii i egzaminów*, Kraków, 2013. Žr. A. M a r i a n i, Mobilità e formazione dei Gesuiti della Confederazione polacco-lituana. Analisi statistico-prozopografica del personale dei collegi di Nieśwież e Stuck (1724–1773), *AHSI*, vol. 82, 2013, fasc. 164, p. 459–499; A. M a r i a n i, Personaleinsatz und -mobilität in der litauischen Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu im 18. Jahrhundert, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 63 (2014), nr. 2, S. 163–213; A. M a r i a n i, Proweniencja geograficzna i kompetencje językowe jezuitów prowincji litewskiej. Przyczynek do badań nad wielokulturowością Rzeczypospolitej XVII–XVIII w., *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. 7, Białystok, 2017, s. 85–112.

<sup>10</sup> Plačiau apie šios sąvokos apibrėžimą žr. W. P i w o w a r s k i, Inkulturacja, *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin, 1997, kol. 234–235. Jėzuitų įkultūrinimo senajoje Respublikoje apybraižą pateikė S. O b i r e k, Swoista inkulturacja – jezuiti i polski sarmatyzm, *Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*, 7, 1998, nr. 1, s. 71–77.

<sup>11</sup> Žr. R. W i t k o w s k i, Rozwój życia zakonnego w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII w. (wzmocnienie czy osłabienie litewskiej tożsamości w ramach Rzeczypospolitej szlacheckiej?), *Lietuvių-lenkų*

analizė leis geriau suvokti draugijos vaidmenį Vilniuje, taip pat – platesniame kontekste – senosios Respublikos rytinėse žemėse. Todėl reikia pamėginti apibrėžti Vilniaus jėzuitų grupėje vykusias bendrąsias pokyčių kryptis ir įvertinti jas visos provincijos personalinės sudėties struktūros kontekste. Be to, svarbu įvertinti, kokį poveikį Vilniaus jėzuitų skaičiui bei jų veiklos pobūdžiui darė įvykiai, nepriklausę nuo jų valios, tokie kaip stichinės nelaimės (pvz., gaisrai ir epidemijos) bei politinės krizės ir visą kraštą apimdavę karai.

Vilnius buvo svarbiausias jėzuitų veiklos centras ne tik LDK žemėse, bet ir visoje Respublikoje. Draugijos tėvams būnant Vilniuje, vyko aktyvi sielovadinė, pedagoginė ir kultūrinė veikla, apėmusi ne tik miestą, bet ir senosios Respublikos rytinius kraštus<sup>12</sup>. Vienuolijos administracijos požiūriu, Vilnius, kuriame 1569 m. įkurta viena pirmųjų Lenkijos ir Lietuvos valstybėje kolegijų, pradžioje priklausė Lenkijos viceprovincijai, pavaldžiai Austrijos provincijai (iki 1574 m.), o vėliau priklausė Lenkijos provincijai (1574–1608), iš kurios 1601 m. buvo išskirta Lietuvos viceprovincija. Galiausiai 1608 m. Vilnius atsidūrė naujai įkurtos Lietuvos provincijos ribose, kurios apėmė ne tik LDK žemes, bet ir Livoniją, Mazoviją, Palenkę ir Varmiją<sup>13</sup>. Be jau minėtos kolegijos, kuriai 1579 m. suteiktas akademijos rangas<sup>14</sup>, jėzuitai Vilniuje įsteigė dar keletą institucijų: 1604 m. prie Šv. Kazimiero bažnyčios buvo įkurti profesų namai<sup>15</sup>, o prie Šv. Ignoto bažnyčios – naujokynas<sup>16</sup>. 1730 m. prie Šv. Rapolo bažnyčios Šnipiškėse buvo atverti trečiojo bandymo (trečiosios probacijos) namai<sup>17</sup>. Be to, su akademija buvo susijusios ir kitos švietimo institucijos, tokios kaip diecezinė seminarija (1582–1652)<sup>18</sup>, popiežiš-

*santykiai amžių tėkmėje: istorinė atmintis// Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków: pamięć historyczna*, red. J. Volkonovskis, Vilnius, 2009, p. 76–102.

<sup>12</sup> Apie Vilniaus vaidmenį evangelizuojant dabartinių Baltijos respublikų žemes žr. K. Świerkowski, Wilno kolebką drukarstwa lotewskiego, *Ateneum Wileńskie*, rocz. 8 (1931–1932), s. 184–204; taip pat žr. K. Świerkowski, *Wilno kolebką drukarstwa lotewskiego*, Wilno, 1933; J. Tazbir, Propaganda kontrreformacji wśród chłopów inflanckich (1582–1621), *Kwartalnik Historyczny*, rocz. 65, 1958, nr. 3, s. 720–741.

<sup>13</sup> Apie Lietuvos provincijos įkūrimą žr. L. Grzebiń, The Circumstances of Partition of the Polish Province and the Origin of the Lithuanian Province, *Jezuici w Litwie (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sud. N. Markauskaitė, Vilnius, 2012, p. 19–28.

<sup>14</sup> Vilniaus akademijos istorijai skirta literatūra yra nepaprastai gausi. Žr. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, red. L. Grzebiń, Kraków, 1996 (toliau – *EWJ*), s. 739–743; M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska: próba jej historii: od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*, Petersburg, 1862; L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 1–4, Rzym, 1983–1999; P. Raabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. L. Jovaiša, Vilnius, 2002.

<sup>15</sup> Žr. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków, 1905, s. 905–917; *EWJ*, s. 744–745.

<sup>16</sup> Žr. S. Załęski, min. veik., p. 917–931; *EWJ*, s. 743–744.

<sup>17</sup> Žr. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 4, Kraków, 1905, s. 1648–1651; *EWJ*, s. 745–746.

<sup>18</sup> Žr. L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków, 2001, s. 85–107.

kasis alumnatas, įkurtas 1583 m.<sup>19</sup>, muzikų bursa bei neturtingų bajorų atžaloms skirtas bendrabutis (konviktas)<sup>20</sup>. Pastaroji institucija buvo įkurta 1737 m., fundavus Kazimierui Danieliui Šiškai (*Kazimierz Daniel Szyszka*), 1752 m. ji pertvarkyta į Kilmingųjų kolegiją, skirtą pasiturinčių bajorų ir didikų atžaloms, o 1765 m. įgijo visišką organizacinę ir personalo autonomiją nuo Vilniaus akademijos<sup>21</sup>. Seminarijos buvo visiškai autonomiškos institucijos, prižiūrimos katedros kapitulos arba Tikėjimo skleidimo kongregacijos, o bursą ir konviktą kontroliavo išimtinai jėzuitų kolegija. Išskyrus Kilmingųjų kolegiją, nė viena iš šių institucijų neturėjo savo personalo – tai leidžia jose dirbusius žmones vertinti kaip Vilniaus akademijos personalo sudėtinę dalį.

Katalogų išliko labai daug, todėl duomenų apie Vilniaus jėzuitų personalinę sudėtį analizė turi remtis keliais archyviniais vienetais, sukurtais tada, kai valstybės ar draugijos istorijoje vyko esminiai lūžiai. Įkūrus Lietuvos provinciją, pirmasis trimetis katalogas parengtas 1611 m.<sup>22</sup> Šis katalogas leidžia atkurti bendrąją Lietuvos provincijos finansinę padėtį, bet duomenys apie Vilniaus jėzuitų institucijas yra neišsamūs, jose veikusių jėzuitų skaičius yra sumažintas dėl 1610 m. Vilnių nusiaubusio gaisro. Todėl analizuojant LDK sostinėje provincijos gyvavimo pradžioje veikusių jėzuitų personalinę sudėtį, apsispręsta remtis 1614 m. katalogu<sup>23</sup>. 1628<sup>24</sup> ir 1645<sup>25</sup> m. katalogai atskleidžia spartų jėzuitų gausėjimą Lietuvoje. O 1665 m. kataloge<sup>26</sup> aprašoma padėtis, buvusi po Lenkijos ir Lietuvos valstybės krizės, kurią sukėlė Bogdano Chmelnickio vadovautas sukilimas Ukrainoje, bei Respublikos karai su Maskva (1654–1667) ir Švedija (1655–1660)<sup>27</sup>.

<sup>19</sup> Žr. J. Poplatek, Powstanie Seminarium Papieskiego w Wilnie (1582–1585), *Ateneum Wileńskie*, rocz. 6, 1929, nr. 1–2, s. 47–71, nr. 3–4, s. 429–455; J. Poplatek, Zarys dziejów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1585–1773, ten pat, sąs. 7, 1930, nr. 1–2, p. 170–228; J. Poplatek, Wykaz alumnów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1582–1773, ten pat, sąs. 11, 1936, p. 218–282; A. Gricevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais (iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos)*, Vilnius, 2008; H. Litwin, Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798, cz. I, *Przegląd Wschodni*, 2003, t. 8, z. 4 (32), s. 925–976; H. Litwin, cz. II, ten pat, 2005, t. 9, z. 2 (34), p. 301–378.

<sup>20</sup> Apie Vilniaus *collegium nobilium* žr. L. Piechnik, Rzut oka na powstanie, rozwój i likwidację jezuitckiego Collegium Nobilium w Wilnie, *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, red. R. Dutkova, Wrocław, 1977, s. 81–96; K. Puchowski, *Jezuitckie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów: studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk, 2007, s. 301–386.

<sup>21</sup> K. Puchowski, min. veik., p. 302–303.

<sup>22</sup> *Archivum Romanum Societatis Iesu* (toliau – *ARSI*), Lituania 6, l. 22r–51v.

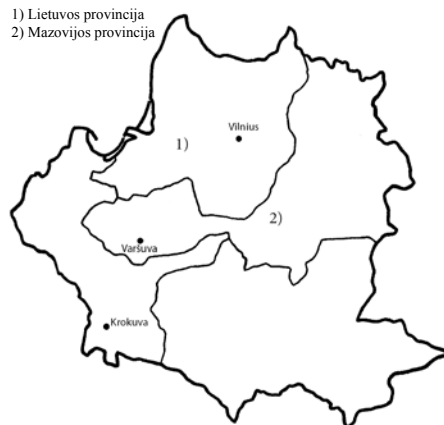
<sup>23</sup> Ten pat, l. 57r–90v.

<sup>24</sup> Ten pat, Lituania 7.

<sup>25</sup> Ten pat, Lituania 10, l. 1r–117v.

<sup>26</sup> Ten pat, Lituania 12, l. 62r–161v.

<sup>27</sup> Apie demografinę krizę Lietuvoje žr. J. Morzy, *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku*, Poznań, 1965.



1 pav. Jėzuitų Lietuvos provincija 1608–1758 m.

2 pav. Jėzuitų Lietuvos provincija 1759–1773 m.

1681<sup>28</sup> ir 1700 m.<sup>29</sup> katalogai rodo, kad po anksčiau minėtų praradimų jau imta atsigauti. 1711<sup>30</sup> ir 1717 m.<sup>31</sup> kataloguose aprašoma provincijos būklė po to, kai Lietuvos teritorijoje baigėsi Didžiojo Šiaurės karo (1700–1721) kovos: būklė prieš krašto nuraminimą (pacifikaciją) ir po jo, įtvirtintą Nebyliojo seimo nutarimais. Nuolat gerėjančią padėtį rodo 1737<sup>32</sup>, 1757<sup>33</sup> ir 1770 m.<sup>34</sup> katalogai. Pirmasis iš šių trijų buvo surašytas iš karto po Lenkijos įpėdinystės karo (1733–1736), o kitų dviejų katalogų pasitelkimą šiam tyrimui lėmė tų metų svarba draugijos istorijoje: 1757 m. katalogas buvo surašytas prieš pat Mazovijos provincijos išskyrimą 1758–1759 m.<sup>35</sup> (žr. 1 ir 2 pav.), o 1770 m. katalogas buvo paskutinis, parengtas prieš draugijos panaikinimą 1773 m., atliktą vykdant popiežiaus Klemenso XIV valią, išdėstytą brevėje *Dominus ac Redemptor*.

<sup>28</sup> *ARSI*, Lituania 16, l. 1r–141v.

<sup>29</sup> Ten pat, Lituania 22, l. 1r–126r.

<sup>30</sup> Ten pat, l. 307r–425r.

<sup>31</sup> Ten pat, Lituania 23, l. 1r–127v.

<sup>32</sup> Ten pat, Lituania 25.

<sup>33</sup> Ten pat, Lituania 30.

<sup>34</sup> Ten pat, Lituania 32, l. 180r–336v.

<sup>35</sup> Mazovijos provincijai priklausė Mazovija ir Palenkė, taip pat didelė dalis jėzuitų buveinių Baltojoje Rusijoje. Žr. A. M a r i a n i, Między Płockiem a Połockiem. Powstanie prowincji mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego jako wspólny efekt jezuickiej rutyny zarządzania i ingerencji magnaterii, *Nowożytnicze Zeszyty Historyczne*, z. 5: *Religia w epoce nowożytnej XVI–XVIII w. Polityka–społeczeństwo–kultura*, red. E. Kaźmierczyk, Kraków, 2013, s. 111–133.

## Vilniaus jėzuitų institucijų finansinė būklė

Svarbus veiksnys, lėmęs vienuolijos narių skaičių konkrečiame mieste, buvo jame įsikūrusių vienuolijos institucijų finansinė padėtis. Pagal draugijos vidinę tvarką kiekviena kolegija, rezidencija ar misija privalėjo turėti nuolatinių pajamų, gaunamų iš žemės valdų, užrašytų jėzuitams fundacijos akte<sup>36</sup>. Jos turėjo užtikrinti pragyvenimą apibrėžtam vienuolių skaičiui, tai buvo privaloma sąlyga, kad draugijos vadovybė priimtų tokią fundaciją<sup>37</sup>. Vienintelė išimtis buvo profesų namai, kurie pagal šv. Ignaco Lojolos siūlymą privalėjo išsilaikyti ne iš žemės valdų, bet vien iš aukų. Tokią specifiką lėmė šių institucijų pobūdis: jose gyveno vienuoliai, kurie užsiėmė ne mokymu, bet pamokslavimu arba literatūrine veikla<sup>38</sup>. Kadangi provincija neturėjo savo biudžeto, vienuolijos administracinio vieneto bendrąjį biudžetą sudarė jos ribose buvusių atskirų vienuolijos namų pajamos ir išlaidos.

Kitaip nei registruojant personalo sudėtį bei personalo veiklos pobūdį, vienuolijos administracija nerengė aktų, išsamiai aprašančių draugijos finansinius pagrindus. Tiriant pastarąją problemą vertingi trimečiai katalogai, kuriuose būdavo suskaičiuotas konkrečių institucijų bendrasis pajamų lygis, išlaidos, turimos skolos ir suteiktos paskolos<sup>39</sup>. Įvertinus šių dėmenų duomenis, būdavo apskaičiuojama, kiek vienuolių konkreči institucija gali išlaikyti. Palyginus tokio pobūdžio archyvinių bylų duomenis matyti, kaip kito provincijos finansinė padėtis<sup>40</sup>. Kadangi jėzuitų ekonominės veiklos analizė nėra šio straipsnio tikslas, o tik būtinas kontekstas tiriant Vilniuje veikusių institucijų personalinę sudėtį, svarbūs tie rodikliai, kurie geriausiai atskleidžia jėzuitų namų finansinę būklę: bendrasis pajamų lygis ir įsiskolinimai (žr. 1 ir 2 lenteles).

Provincijos bendrąją finansinę būklę veikė ekonominė konjunktūra ir krašto politinė padėtis. Spartaus pajamų augimo laikotarpiai buvo XVII a. ketvirtasis dešimtmetis bei

<sup>36</sup> *EWJ*, s. 170.

<sup>37</sup> Ten pat.

<sup>38</sup> Ten pat, p. 127; J. K o ł a c z., *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków, 2006, s. 89.

<sup>39</sup> Į suteiktų paskolų kategoriją buvo įtraukiamos tiek sumos, paskolintos išoriniams subjektams (pvz., bajorams ar žydų kahalams), tiek ir sumos, į kurias jėzuitai reikė pretenzijas (pvz., turėjusios jiems tekti pagal įvairius dovanojimus bei užrašymus).

<sup>40</sup> Atliekant tokio pobūdžio tyrimus būtina atsižvelgti į infliaciją ir pinigų devalvaciją, kuri pasireiškė sidabrinės monetos vertės kritimu santykinai stabilaus auksinio dukato atžvilgiu. Dėl to vienas auksinis dukatas 1580 m. buvo lygus 2 auksinams (*złoty*), auksinas čia – sąlyginis pinigų skaičiavimo vienetas, lygus 30 sidabrinė grašiu. 1616 m. dukatas jau buvo lygus 2,5 auksino, 1623 m. – 5 auksinams, 1650 m. – 6 auksinams, 1676 m. – 12, 1717 m. – 18, o 1766 m. – 16,75 auksinams. Z. Ż a b i ń s k i, *Systemy pieniądza na ziemiach polskich*, Wrocław, 1981, s. 92–143. Taip pat žr. J. H o e n s c h, Manipulacje walutowe Fryderyka II w okresie wojny siedmioletniej i ich wpływ na polską reformę monetarną z roku 1765–1766, *Roczniki Historyczne*, t. 39, 1973, s. 41–104.

1 lentelė. Jėzuitų institucijų Vilniuje ir visoje Lietuvos provincijoje pajamos ir skolos (auksiniais)

	1611		1628		1645		1665		1681	
	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos
Profesų namai	0	4900	0	17826,0	7000	4000	5320	1200,0	4820	0
Akademijos kolegija	4000	1634	11494	12926,0	24632	16384	10898	4395,0	18496	0
Naujokynas	1000	700	2300	3500,0	4600	300	2103	700,0	8100	0
Trečiojo bandymo namai	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kilmingųjų kolegija	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Iš viso Vilniuje	5000	7234	13794	34252,0	36232	20684	18321	6295,0	31416	0
Provincijos institucijos ne Vilniuje	14650	4999	28282	27143,5	74153	28989	50791	36172,5	71220	26806,8
Iš viso provincijoje	19650	12233	42076	61395,5	110385	49673	69112	42467,5	102636	26806,8

	1700		1711		1717		1737		1757		1767	
	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos
4800,0	0	5000,0	0	6500,0	8000	6400	7700	0	17900,0	0	0	0
31221,0	3646,0	25770,0	27000	34771,2	1200	30470	0	36210	0	77268,0	12000	0
19000,0	0	16160,0	46800	17239,0	23400	42369	0	54000	24000	43543,0	0	0
–	–	–	–	–	–	12866	0	20000	0	9000,0	0	0
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2800,0	0	0
55021,0	3646,0	46930,0	73800	58510,2	32600	92105	0	117910	24000	150511,0	12000	0
155149,3	55001,9	164629,4	127101	194210,4	110292	245478	21804	354652	135248	171111,8	29433	0
210170,3	58647,9	211559,4	200901	252720,6	142892	337583	21804	472562	159248	321622,8	41433	0



2 lentelė. Jėzuitų institucijų Vilniuje ir visoje Lietuvos provincijoje pajamos ir skolos (dukatais)

		1611 <sup>(1)</sup>		1628 <sup>(2)</sup>		1645 <sup>(2)</sup>		1665 <sup>(3)</sup>		1681 <sup>(4)</sup>	
Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos
Profesų namai	0	2722,2	0	3565,2	1400,0	800,0	886,7	200,0	401,7	0	0
Akademinijos kolegija	2222,2	907,8	2298,8	2585,2	4926,4	3276,8	1816,3	732,5	1541,3	0	0
Naujokynas	555,5	388,9	460,0	700,0	920,0	60,0	350,5	116,7	675,0	0	0
Trečiojo bandymo namai	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kilmingųjų kolegija	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Iš viso Vilniuje	2777,7	4018,9	2758,8	6850,4	7246,4	4136,8	3053,5	1049,2	2618,0	0	0
Provincijos institucijos ne Vilniuje	8138,9	2777,2	5656,4	5428,7	14830,6	5797,8	8465,2	6028,7	5935,0	2233,9	2233,9
Iš viso provincijoje	10916,6	6796,1	8415,2	12279,1	22077,0	9934,6	11518,7	7077,9	8553,0	2233,9	2233,9

<sup>1)</sup> 1 dukatas = 1,8 auksino; <sup>2)</sup> 1 dukatas = 5 auks.; <sup>3)</sup> 1 dukatas = 6 auks.; <sup>4)</sup> 1 dukatas = 12 auks.

		1700 <sup>(4)</sup>		1711 <sup>(4)</sup>		1717 <sup>(5)</sup>		1737 <sup>(5)</sup>		1757 <sup>(5)</sup>		1767 <sup>(6)</sup>	
Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos	Pajamos	Skolos
400,0	0	416,7	0	361,1	444,4	355,5	0	427,8	0	1068,7	0	0	0
2601,7	303,8	2147,5	2250,0	1931,7	66,7	1692,8	0	2011,7	0	4613,0	716,4	0	0
1583,3	0	1346,7	3900,0	957,7	1300,0	2353,8	0	3000,0	1333,3	2599,6	0	0	0
–	–	–	–	–	714,8	0	1111,1	0	537,3	0	0	0	0
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	167,2	0	0	0
4585,0	303,8	3910,9	6150,0	3250,5	1811,1	5116,9	0	6550,6	1333,3	8985,8	716,4	0	0
12929,1	4583,5	13719,1	10591,7	10789,5	6127,3	13637,7	1211,3	19702,8	7513,8	10215,6	1757,2	0	0
17514,1	4887,3	17630,0	16741,7	14040,0	7938,4	18754,6	1211,3	26253,4	8847,1	19201,4	2473,6	0	0

<sup>4)</sup> 1 dukatas = 12 auks.; <sup>5)</sup> 1 dukatas = 18 auks.; <sup>6)</sup> 1 dukatas = 16,75 auks.

penktojo pirmoji pusė, to paties amžiaus paskutiniai du dešimtmečiai ir laikotarpis nuo Didžiojo Šiaurės karo pabaigos iki jėzuitų ordino uždarymo<sup>41</sup>. Likusiems laikotarpiams buvo būdinga stagnacija arba net ūkinis nuosmukis. Taip buvo XVII a. vidurio karų bei Didžiojo Šiaurės karo metais. Reiktų atkreipti dėmesį ir į realių pajamų mažėjimą 1611–1628 bei 1665–1681 m., o iš dalies ir XVIII a. antrajame dešimtmetyje. Taip atsitiko dėl didelės infliacijos, kuri vertė valstybės valdžią keisti pinigų kursą reaguojant į sidabrinų pinigų nuvertėjimą auksinio dukato atžvilgiu. Su pajamų lygiu buvo glaudžiai susijęs įsiskolinimas. Reiktų atkreipti dėmesį į įsiskolinimo didėjimą pirmaisiais provincijos gyvavimo metais. Šį reiškinį galima paaiškinti sparčiu vienuolijos augimu, realioms pajamoms nedidėjant.

Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų padėtis iš dalies atitiko bendrąjį vienuolijos finansų funkcionavimo Lietuvoje modelį. Remdamiesi šiais duomenimis galime teigti, kad Vilniuje buvusios institucijos per visą tiriamą laikotarpį atliko reikšmingą vaidmenį provincijos finansuose. Lietuvos provincijos įsteigimo momentu jėzuitų institucijų, veikusių Vilniuje, pajamos sudarė apie ketvirtadalį visų šio vienuolijos administracinio vieneto pajamų. Vėliau ši dalis netgi didėjo: tai lėmė faktas, jog vilnietiškų institucijų realios pajamos buvo stabilios, o kitur buvusių institucijų pajamos dėl infliacijos šiek tiek sumažėjo. Dėl to Vilniaus namų dalis provincijos finansuose 1628 m. išaugo iki beveik trečdaliao visų provincijos pajamų ir išliko stabili iki XVII a. vidurio krizės. Išvadą apie Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų finansinį pajėgumą XVII a. pirmoje pusėje reiktų šiek tiek patikslinti, papildant išlyga apie jų skolas bendro provincijos įsiskolinimo kontekste. Pirmiesiems provincijos gyvavimo metams buvo būdingas spartus skolų didėjimas: 1611 m. skolos sudarė beveik 4020 dukatų (t. y. beveik 145 proc. Vilniuje buvusių institucijų metinių pajamų), o 1628 m. skolos išaugo iki 6850 dukatų (beveik 250 proc. metinių pajamų), tai sudarė daugiau nei pusę visos provincijos skolų<sup>42</sup>. Ši tendencija nebuvo vienodai būdinga visoms institucijoms: labiau didėjo profesų namų skolas – jų įsiskolinimai 1628 m. sudarė pusę visų Vilniuje buvusių institucijų skolų ir beveik 30 proc. visos provincijos įsiskolinimų. Tai suprantama, nes vienuolijos vidiniai nuostatai draudė tokio pobūdžio institucijoms (profesų namams) turėti nuolatinį pajamų šaltinių<sup>43</sup>. Vėlesniais metais padėtis gerėjo, pirmiausia dėl to, kad išaugo Vilniuje veikusių institucijų pajamos. Todėl jų skolas sumažėjo iki 4137 dukatų lygio, kas atitiko 57 proc. jų metinių pajamų<sup>44</sup>. Sumažinti profesų namų skolas padėjo karalaitis Karolis Ferdinan-

<sup>41</sup> Tiriamas pajamų kritimas 1767 m. atsirado ne dėl krizės, bet dėl Lietuvos provincijos padalijimo ir Mazovijos provincijos sukūrimo.

<sup>42</sup> Pusę Vilniaus institucijų skolų sudarė profesų namų skola. *ARSI, Lithuania* 7, l. 118r, 119r, 120r.

<sup>43</sup> J. K o ł a c z, min. veik., p. 89.

<sup>44</sup> *ARSI, Lithuania* 10, l. 26r, 39r, 40r.

das Vaza, užrašęs jiems 40 tūkst. auksinų<sup>45</sup>. 1645 m. pirmą kartą Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų bendros skolos tapo mažesnės nei pusė visos provincijos įsiskolinimo.

Tačiau jau netrukus Vilniaus jėzuitų institucijų finansinių pagrindų stiprėjimą nutraukė B. Chmelnickio vadovauto sukilimo bei Respublikos karo su Maskva sukelti sukrėtimai. Dėl šių įvykių smarkiai sumažėjo pajamos – tiek jų grynoji piniginė išraiška, tiek skaičiuojant Vilniaus institucijų pajamų dalį bendrose visos provincijos pajamose (26,5 proc.). Vis dėlto Vilniaus jėzuitai buvo pajėgūs kontroliuoti savo įsiskolinimų augimą: praėjus penkeriems metams po Vilniaus išvadavimo iš maskvėnų okupacijos, skolos tesiekė nepilnus 1050 dukatų, kas buvo lygu trečdaliui Vilniaus institucijų metinių pajamų<sup>46</sup>. Pirmą kartą Vilniaus institucijos buvo santykinai mažiau įsiskolinusios nei visa provincija, kurios bendrosios skolos sudarė du trečdalius jos metinių pajamų.

XVII a. aštuntame dešimtmetyje buvo sunku atkurti finansinį stabilumą dėl monetarinio chaoso, kurį sukėlė masinė mažaverčių pinigų emisija praėjusio karo metais. Nors skaičiuojant auksiniais tiek visos provincijos, tiek Vilniuje buvusių institucijų pajamos 1681 m. buvo didesnės, nei nurodytosios 1665 m. kataloge, tačiau perskaičiavus dukatais pagal naująjį 1676 m. kursą, realios pajamos sumažėjo<sup>47</sup>. Jėzuitai pirmiausia pasistengė sumažinti savo skolas, o Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų visos skolos kreditoriams buvo gražintos<sup>48</sup>. Jėzuitų ūkiškumas leido atkurti jų institucijų pajamas. Tai patvirtina 1700 m. katalogo duomenys. Palyginus su 1681 m., labai išaugo Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų pajamos. Nepaisant to, skaičiuojant dukatais pajamos tebebuvo kur kas mažesnės nei sėkmingiausiasiais XVII a. – 1645 m. Tuo pat metu įsiskolinimas liko labai mažas.

Palanki situacija, buvusi XVII ir XVIII a. sandūroje, pakito Didžiojo Šiaurės karo metais. Finansų požiūriu, nuosmukis šio konflikto metais nebuvo toks didelis, koks buvo ištikęs jėzuitus XVII a. viduryje. Tačiau Didžiojo Šiaurės karo metais labai išaugo Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų skolos: 1711 m. jos buvo skolingos 6150 dukatų, kas prilygo 157 proc. jų metinių pajamų. Pirmą kartą po daugelio metų jos buvo įsiskolinusios santykinai labiau nei visa provincija<sup>49</sup>. Nepaisant ilgamečių pasekmių, kurias sukėlė 1710–1711 m. maro epidemija, neramios padėties Tarnogrudo konfederacijos metais (1715 m. pab. – 1717 m. pr.) bei tolesnio pajamų kritimo, Vilniaus jėzuitai greitai ėmėsi tvarkyti

<sup>45</sup>Ten pat, Lituania 39, l. 1v.

<sup>46</sup>Ten pat, Lituania 12, l. 153r, 156r, 161r.

<sup>47</sup>Ten pat, Lituania 16, l. 68r, 71r, 76r.

<sup>48</sup>Į bendrą provincijos įsiskolinimą neįtraukiant 125 tūkst. auksinų skolos, kurią turėjo Naujosios Myšos (*Mysza Nowa*) kolegija. Šią skolą Naujosios Myšos valda garantavo dar kolegijos fundatorius Mikalojus Vladislovas Judickis (*Mikolaj Władysław Judycki*). Ten pat, l. 31r.

<sup>49</sup>Visos provincijos bendros skolos prilygo 77 proc. metinių pajamų. Vilniuje buvusių institucijų skolos sudarė daugiau nei trečdalį visos provincijos įsiskolinimų.

savo finansinę situaciją: 1717 m. jų skolos sumažėjo iki 1811 dukatų, tai prilygo 55 proc. Vilniuje buvusių jų institucijų metinių pajamų, vilniečių skolos tada sudarė 23 proc. visos provincijos skolų<sup>50</sup>. Panašus buvo ir visos provincijos įsiskolinimo lygis, lyginant jį su provincijos metinėmis pajamomis.

Šie duomenys rodo, kad padėtis buvo kitokia nei XVII a. vidurio krizės metais, kai dėl penkerius metus Vilniuje trukusios maskvėnų okupacijos jėzuitai buvo priversti gėrokai apriboti savo rezidavimą Lietuvos sostinėje. Nepaisant vidaus karo Lietuvoje ir ginkluoto konflikto, kuriame iš vienos pusės kariavo Augustas II ir caras Petras I, o iš kitos – Švedijos karalius Karolis XII, pirmajame XVIII a. dešimtmetyje jėzuitai nebuvo išvyti iš Vilniaus. Kad užsitikrintų santykinę ramybę, jie buvo priversti mokėti per kraštą pražygiuojančioms kariuomenėms įvairias finansines prievoles. Išsekus grynųjų pinigų, gaunamų iš žemės valdų, atsargoms, jėzuitai buvo priversti skolintis, šios skolos prislėgė jų institucijų biudžetus vėlesniais metais.

Paskutiniai trys tyrinėti katalogai rodo buvus palankią konjunktūrą tiek Vilniuje buvusioms jėzuitų institucijoms, tiek ir visai Lietuvos provincijai<sup>51</sup>. Pajamos stabiliai augo, ypač per du dešimtmečius po Nebyliojo seimo (1717 m.). Tuo laikotarpiu taip pat išaugo Vilniaus jėzuitų namų dalis tarp visos provincijos pajamų, taip pat buvo grąžintos skolos. Pajamų augimo tempai kiek sulėtėjo Lietuvos provincijos padalijimo išvakarėse, tai atsispindėjo Vilniaus naujokyno įsiskolinimų padidėjime<sup>52</sup>. Šis reiškinys aiškintinas kaip 1737, 1748 ir 1749 m. Vilnių nusiaubusių gaisrų pasekmė. Po Lietuvos provincijos padalijimo sumažėjusioje provincijoje Vilniuje buvusios jėzuitų institucijos atliko pirmąjį vaidmenį. 1767 m. jų dalis bendrose provincijos pajamose sudarė beveik 47 proc., o skolos, lyginant su metinėmis pajamomis, buvo mažesnės nei visos provincijos įsiskolinimo vidurkis<sup>53</sup>.

## Personalo skaičius

Nuo pat Lietuvos provincijos įsteigimo Vilniaus institucijoms priskirti jėzuitai sudarė didelę dalį visos provincijos personalo (1 ir 2 diagramos)<sup>54</sup>. Tiriamą laikotarpį ga-

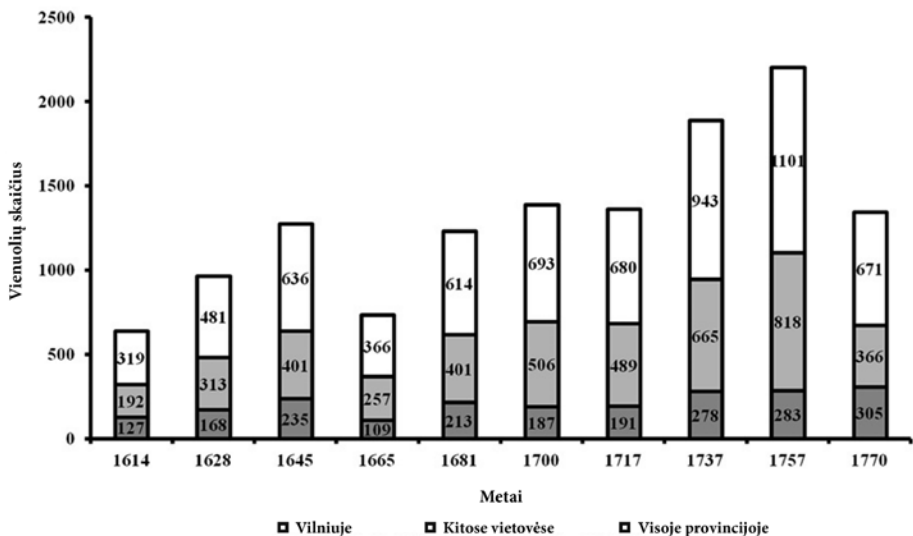
<sup>50</sup> *ARSI*, Lituanian 23, l. 97r, 110r, 121r.

<sup>51</sup> Apie Respublikos ekonominę padėtį „Saksų“ laikotarpiu žr.: M. D r o z d o w s k i, Aktywizacja gospodarki Rzeczypospolitej po kryzysie przelomu XVII i XVIII wieku, *Polska–Saksonia w czasach unii (1697–1763)*. *Próba nowego spojrzenia*, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra, 1998, s. 41–52.

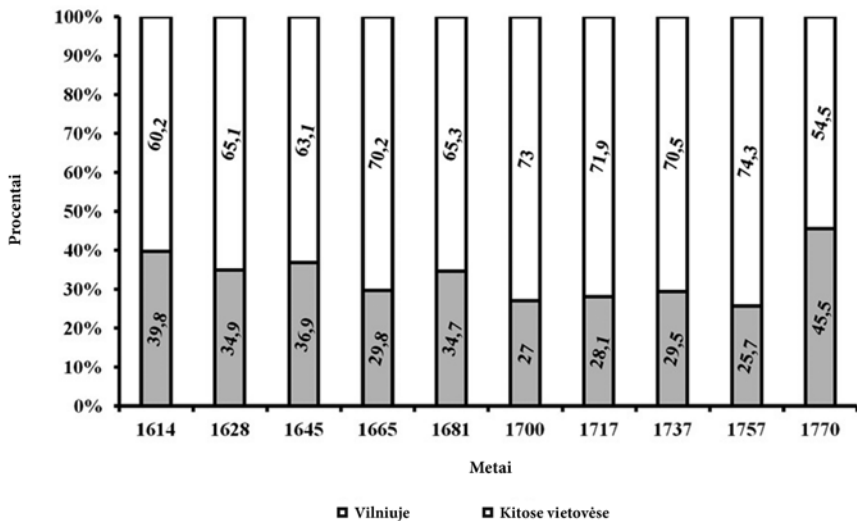
<sup>52</sup> 1757 m. jis buvo skolingas 24 tūkst. auksinų. *ARSI*, Lituanian 30, l. 286r.

<sup>53</sup> Čia remiamasi 1767 m. katalogu, nes 1770 m. kataloge nėra duomenų apie kolegijų finansus. Ten pat, Lituanian 32, l. 173r, 174r, 175r, 176r, 178r.

<sup>54</sup> Pagal 1609/1610 m. katalogą Vilniuje rezidavo apie 43 proc. visos provincijos narių. Ten pat, Lituanian 6, l. 9r–10v.



1 diagrama. Vilniuje ir kitose Lietuvos provincijos vietovėse buvusių vienuolių skaičius



2 diagrama. Vilniuje ir kitose Lietuvos provincijos vietovėse buvusių jėzuitų santykinė dalis (proc.)

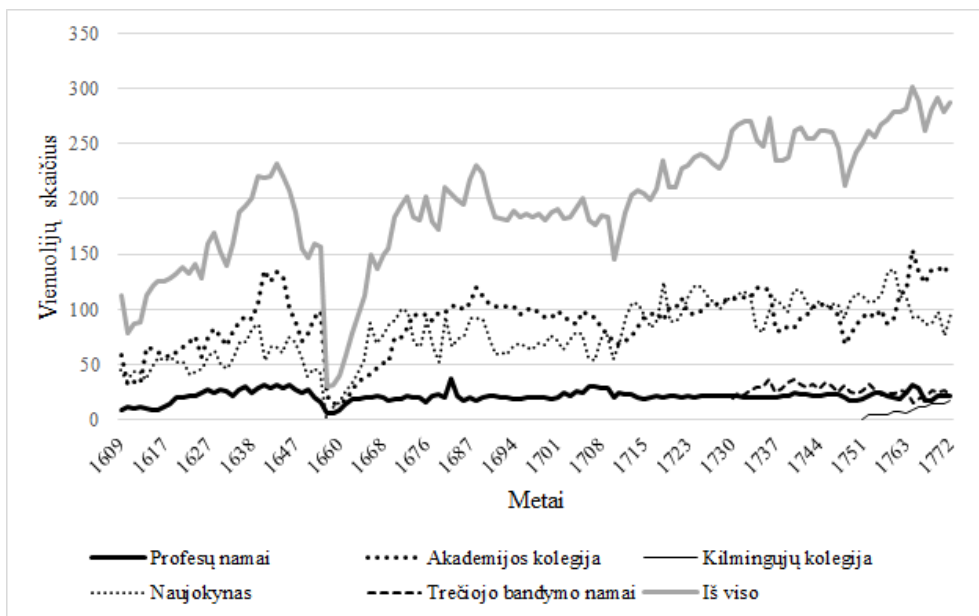
lima padalinti į dvi dalis. XVII a. LDK sostinėje telkėsi apie trečdalis provincijoje buvusių Jėzaus draugijos narių. XVII a. paskutiniame ketvirtyje tokia padėtis ne tik išliko, bet ir dar sustiprėjo, nors tuo metu sparčiai gausėjo jėzuitų institucijų kitose provincijos gyvenvietėse. Taip buvo dėl to, kad sostinėje rezidavo daug vadinamųjų scholastikų – jaunų vienuolių, ėjusių mokslus, kad galėtų gauti kunigo šventimus. Nedidelį atitolimą nuo šio lygio rodo tik 1665 m. katalogas. Tai reiktų aiškinti ypatingomis sąlygomis, susidariusiomis dėl B. Chmelnickio vadovauto sukilimo bei Respublikos karo su Maskva. Dėl šių veiksnių sumažėjo scholastikų skaičius. XVIII a. pirmoje pusėje parengti katalogai rodo, kad Vilniuje buvusios jėzuitų institucijos telkė jau kiek mažiau nei trečdalį visos provincijos narių. Šį reiškinį galima paaiškinti tuo, jog dėl naujų fondacijų ir išplėtojus misijinę veiklą nuo sostinės nutolusiuose regionuose, ten išaugo jėzuitų skaičius.

Vilniuje buvusios jėzuitų institucijos skyrėsi ne tik savo fondacijomis, bet ir joms priskirto personalo skaičiumi (3 diagrama). Didžiausiais žmogiškaisiais ištekliais disponavo kolegija. Tokį aukštą lygį lėmė tai, kad čia telkėsi vienuolijos jaunoji karta, kuri Vilniuje lankė trimetį filosofijos kursą, keturmetį scholastinės teologijos kursą, o tam tikrais metais – dar ir metinį retorikos kursą, kuris atliko savotiškos mokytojų seminarijos vaidmenį<sup>55</sup>. Reikšmingas vaidmuo teko ir naujokynui, kuris buvo vienintelė tokio tipo institucija Lietuvos provincijoje. Tiriamu laikotarpiu šių namų svarba keitėsi. XVII a. naujokyne personalo buvo mažiau nei akademijoje, o kitame amžiuje, praėjus Didžiojo Šiaurės karo sukeltai krizei, jis ėmė konkuruoti su akademija, o kartais naujokyno gyventojų buvo net daugiau. Pradžioje naujokyno reikšmės padidėjimą lėmė didesnis priimamų kandidatų į jėzuitų ordino narius skaičius. Tokia padėtis tęsėsi ir vėlesniais dešimtmečiais, nes sustiprėjo naujokyno finansiniai pagrindai, jo pajamos viršijo net tas, kurias gaudavo akademija. Padalijus Lietuvos provinciją, pasikeitė ir naujokyno vaidmuo, nes Mazovijos provincijoje buvo sukurta savarankiška naujų ordino narių formacijos sistema, todėl sumažėjo norinčiųjų stoti į Vilniuje prie Šv. Ignoto bažnyčios buvusius naujokyno namus. Atsilaisvinusios vietos buvo paskirtos jauniems jėzuitams, kurie baigę naujokyną toliau klausė retorikos kurso<sup>56</sup>.

Personalas skaičiaus požiūriu, antrą vietą užėmė profesų namai bei trečiojo bandymo (terciato) namai, kuriuose gyveno nuo dvidešimties iki trisdešimties vienuolių. Jų personalo ribotą skaičių lėmė ne finansinių pagrindų kuklumas, bet veiklos specializacija. Kaip jau buvo minėta, profesų namuose gyveno vienuoliai, kurie užsiėmė pamokslavimu arba literatūrine veikla. Trečiojo bandymo namuose ką tik iššventintieji į kunigus praleisdavo

<sup>55</sup> Toks kursas Vilniuje eitas 1641–1647 m., vėliau buvo perkeltas į Polocką. Ten pat, *Lituania* 56, passim.

<sup>56</sup> Šis kursas dėstytas 1759–1773 m. Ten pat, p. 744.



3 diagrama. Jėzuitų skaičius Vilniuje buvusiose institucijose

vienerius metus, po kurių iškilmingai duodavo galutinius įžadus<sup>57</sup>. Abiejų šių namų augimo galimybės taip pat buvo ribotos, nes Lietuvos provincijoje buvo ir kitų tokias pačias funkcijas atlikusių institucijų: profesų namai Varšuvoje bei trečiojo bandymo namai Nesvyžiuje<sup>58</sup>. Personalo požiūriu mažiausia institucija buvo Kilmingųjų kolegija, kurioje buvo nuo kelių iki keliolikos gyventojų.

Su Vilniuje veikusiomis institucijomis susijusių jėzuitų skaičiaus pokyčius galime stebėti metiniuose kataloguose. Nepaisant anksčiau aprašytų atskirų vilnietišųjų jėzuitų institucijų personalo dalies bendroje Vilniaus jėzuitų populiacijoje pokyčių, visiems čia buvusiems jėzuitų namams buvo būdingos tokios pačios tendencijos. Pirmoje XVII a. pusėje vyravo akivaizdus augimas: 1609 m., Lietuvos provincijos įkūrimo momentu, visose jėzuitų institucijose Vilniuje gyveno šiek tiek daugiau nei 100 ordino narių, o penktojo dešimtmečio viduryje šis skaičius išaugo daugiau nei dvigubai, iki maždaug

<sup>57</sup> *EWJ*, s. 539; J. Kołacz, min. veik., p. 281. Taip pat žr. M. Rruiz Jurado, La tercera probación en la Compañía de Jesús, *AHSI*, vol. 60, 1991, fasc. 119, p. 265–351.

<sup>58</sup> *EWJ*, s. 459, 719–722.

230 asmenų. Iš šios pozityvios konjunktūros išsiskiria trumpalaikis negatyvus poveikis, kurį padarė miestą labai nuniokojęs 1610 m. gaisras. Po jo vienuolių sumažėjo dėl to, kad ordino jaunimą, studijavusį Vilniaus akademijoje, nuspręsta perkelti į kitas jėzuitų kolegijas<sup>59</sup>.

Nuo XVII a. penktojo dešimtmečio vidurio vienuolių skaičius ėmė mažėti. Tai buvo krizės, dar labiau pasireiškusios šeštajame dešimtmetyje, pirmieji požymiai. Tragiškos buvo 1653 m. maro epidemijos pasekmės, po jos sekė maskvėnų okupacija, trukusi nuo 1655 m. rugpjūčio 8 d. iki 1660 m. liepos<sup>60</sup>. Dėl caro Aleksejaus kariškių vykdomų plėšimų jėzuitai buvo priversti bėgti. Jų bendruomenės buvo išsklaidytos po bajorų dvarus ar kitur buvusias jėzuitų institucijas, dalis atsidūrė užsienyje. Dėl šių aplinkybių buvo sujauktas kandidatų į vienuolijos narius parinkimas, kuris tradiciškai būdavo vykdomas tarp mokyklose buvusių pasauliečių mokinių. Tačiau jau netrukus nedidelė jėzuitų grupė, turėjusi rūpintis tikinčiais, sugrįžo į miestą. 1656 m. mieste neoficialiai kaip misionierius dirbo Kiprijonas Bogušas (*Cyprian Bohusz*), kuris, įgijęs okupantų pasitikėjimą, išrūpino jėzuitams leidimą grįžti į miestą. 1657 m. kovo mėnesį apleistuose akademijos pastatuose apsigyveno devyni kunigai ir keturi broliai. Pradžioje jie sakė pamokslus lenkų ir lietuvių kalbomis, vėliau, pageidaujant magistratui, vėl atidarė mokyklą. Šiuos bandymus sugrįžti prie įprastinės jėzuitams veiklos nutraukė dar vienos maro epidemijos protrūkis<sup>61</sup>. Sumažėjo ir naujokyno gyventojų. 1655 m. čia buvo 29 vienuoliai, 1656 – 20, 1657 – 12, o 1658 m. – tik 10<sup>62</sup>. Ši bendruomenė, kitaip, nei akademija, nebuvo išsklaidyta, pradžioje ji prisiglaudė Kundzine, vėliau – Olšinoje, Lomžos kolegijos valdoje<sup>63</sup>. 1658 ir 1659 m. vyko tam tikra stabilizacija. Vilniaus jėzuitų institucijoms priklausė apie 30 vienuolių, iš jų tik pusė realiai gyveno Lietuvos sotinėje. Normaliai atkurti personalą tapo įmanoma tik po to, kai 1660 m. liepos mėnesį miestą išvadavo Lenkijos ir Lietuvos kariuomenė. Atkūrus personalą atnaujinta ir didaktinė veikla<sup>64</sup>, taip pat vėl pradėtas kandidatų į jėzuitus parinkimo darbas, kuris pradžioje buvo gana kuklus dėl čia buvusių vienuolijos institucijų sunkios finansinės padėties<sup>65</sup>. Tokiu

<sup>59</sup> Teologijos studentai buvo perkelti į Nesvyžių, o filosofijos studentai – į Pultuską. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 1, s. 74.

<sup>60</sup> Ten pat, p. 82–84.

<sup>61</sup> *ARSI*, Lituania 40, l. 93r.

<sup>62</sup> Ten pat, l. 94r–v, 172r.

<sup>63</sup> Ten pat, l. 106r.

<sup>64</sup> Viešosios mokyklos buvo atvertos 1660 m. rugsėjį. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, s. 85.

<sup>65</sup> 1661/1662 mokslo metais buvo įrašyta 12 naujokų scholastikų ir 5 naujokai broliai. *Catalogus personarum provinciae Lituanae [...] anni 1661 confectus*, *ARSI*, Lituania 56, p. 12. Po dvejų metų naujokyne jau buvo 13 naujokų scholastikų ir 10 naujokų brolių. *Catalogus personarum provinciae Lituanae [...] Anno Domini 1663 confectus*, ten pat, p. 14.



būdu buvo pakloti pamatai sparčiam vienuolių skaičiaus augimui, kuris ypač greitai vyko iki aštuntojo dešimtmečio vidurio. Tačiau iki krizės buvusio lygio tvariai pasiekti taip ir nepavyko. Nors kai kuriais metais vienuolių būdavo šiek tiek daugiau nei 200, tačiau dažniausiai jų būdavo kiek mažiau.

Naują krizę atnešė Didysis Šiaurės karas. Per pirmuosius penkerius šio konflikto metus padėtis išliko palyginus stabili, bet XVIII a. pirmojo dešimtmečio antroje pusėje Vilniaus jėzuitai patyrė žymių nuostolių<sup>66</sup>. Antrajame dešimtmetyje vyko spartus atkūrimo procesas: jis prasidėjo dar prieš krašto nuraminimą (pacifikaciją), kuris tapo įmanomas 1717 m. Nebyliajame seime užglaisčius karaliaus ginčą su bajorija. 1719 m. pirmą kartą viršytas personalo lygis, buvęs ankstesniojo amžiaus penktajame dešimtmetyje. Šis lygis išliko ir trečią bei ketvirtą dešimtmečiais, prie to prisidėjo trečiojo bandymo namų įkūrimas. Per paskutinius keturis dešimtmečius prieš Draugijos uždarymą su Vilniumi susijusių jėzuitų skaičius svyravo tarp 250 ir 280. Nepaisant gerovės ir Vilniuje veikusių institucijų finansinių pagrindų sustiprėjimo, kartais kildavo trumpalaikės krizės, dažniausiai dėl Vilnių nusiaubdavusių gaisrų. Taip galima paaiškinti, kodėl Vilniaus jėzuitų skaičius smarkiai sumažėjo 1737 ir 1748 m.<sup>67</sup>

### Personalinė sudėtis vienuolinių įžadų požiūriu

Vadovaudamasis prielaida, kad Jėzaus draugijos tikslai turi būti vieningi, šv. Ignacas stengėsi sukurti sąlygas, kad įvairios kompetencijos ir gabumai galėtų pasitarnauti ordino „Konstitucijose“ išsikeltai misijai. Draugijos įkūrėjas manė, kad žmogus, ne itin gabus kaip retorikas ar nepajėgiantis perprasti visų filosofijos ir teologijos subtilybių, gali būti naudingas vienuolijai kitomis savo savybėmis: giliu religiniu jausmu, dievobaimingu gyvenimu ar net praktiniais gebėjimais. Vadovaudamasis šiuo principu, šv. Ignacas numatė vienuolijos narių suskirstymą į dvasininkus ir pasauliečius, taip pat pirmosios grupės padalijimą į skirtingus lygius<sup>68</sup>. Konkretaus vienuolio padėtį vienuolijos hierarchijoje nulemdavo jo

<sup>66</sup> Pagal metinių katalogų duomenis, vienuolių skaičius sumažėjo nuo 183 asmenų 1709 m. iki 145 asmenų 1710 m. Apie epidemiją žr.: J. Poplatek, *Ofiary miłości z litewskiej prowincji Tow. Jez. w czasie zarazy w 1710. Nasze Wiadomości*, t. 9, 1928–1931, s. 264–272, 368–369; A. Mariani, *Jezuici prowincji litewskiej wobec epidemii dżumy z lat 1708–1711*, *Zapiski Historyczne*, t. 81, 2016, z. 2, s. 65–104.

<sup>67</sup> Žr. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, s. 94; J. Pasańda, *Wpływ pożarów Wilna na architekturę późnego baroku*, *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, red. J. Lileyka, Lublin, 2000, s. 487–494; B. Małyś, „Przezacny wodzu Litwy Palemonie, Twoja stolica często w ogniu płonie“. *Obraz Wilna po pożarach z 1748 i 1749 roku na podstawie relacji Bazylego Bonifacego Jachimowicza*, „*Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić*“. *Studia z dziejów nowożytnych (XVI–XVIII w.)*, red. M. Forycki, A. Perlakowski et al., Poznań, 2012, s. 287–301.

<sup>68</sup> Žr. E. Olivares, *Los coadjutores, espirituales y temporales, de la Compañía de Jesús. Su origen y sus votos*, *AHSI*, vol. 33, 1964, fasc. 65, p. 102–121; A. M. de Aldama, *De coadiutoribus Societatis Iesu in mente*

pasirengimas ir išsilavinimas. Tuo remiantis po griežto egzamino kandidatui būdavo leidžiama duoti paskirtus vienuolio įžadus. Šie, savo ruožtu, ne tik apibrėždavo vienuolijos nario teisinę padėtį (vad. *gradus in Societate*), bet ir leisdavo siekti konkrečių pareigų vienuolijoje. Vilniaus jėzuitų personalinės sudėties analizė vienuolinių įžadų požiūriu ir jos pokyčiai yra svarbus tyrimo uždavinys, kurį galima spręsti remiantis trimečiais katalogais.

Kad suprastume sąvokas, vartojamas šaltiniuose, reikia trumpai prisiminti, kaip buvo formuojama draugija. Jau stojant į vienuoliją naujokai būdavo suskirstomi į dvi grupes. Tie, kurie atrodė tinkami kunigystei, vadinti naujokais scholastikais (*novitii scholastici*)<sup>69</sup>. Baigę dvi metus naujokyną jie tapdavo aprobuotais scholastikais (*scholastici approbati*), tai suteikdavo jiems teisę toliau studijuoti filosofiją ir teologiją<sup>70</sup>. Mažiau gabius naujokus priskirdavo prie vadinamųjų naujokų brolių (*novitii coadiutores*), kurie negalėjo siekti kunigystės ir, baigę naujokyną, užuot toliau formaliai studijavę, papildydavo draugijos narių nedvasininkų gretas. Tokiu būdu jie tapdavo vienuoliais broliais, dar vadinamais pasauliečiais pagalbininkais (*coadiutores temporales*)<sup>71</sup>.

Pasiekę atitinkamą filosofijos ir teologijos žinių lygį, scholastikai gaudavo kunigystės šventinimus, paprastai tai įvykdavo trečiaisiais teologijos studijų metais. Nuo tada jie būdavo priskiriami kunigų, arba tėvų (*patres*), grupei ir tai jiems atverdavo galimybę duoti galutinius vienuolių įžadus. Asmenys, išsiskykę savo gabumais, patobulinę teologijos žinias ir baigę vadinamuosius trečiojo bandymo metus, iškilmingai duodavo keturis įžadus: be vienuoliams įprastų trijų įžadų (tyrumo, neturto ir klusnumo vyresniesiems), dar prisiekdavo klusnumą popiežiui misijų reikaluose. Jėzuitams, vadintiems keturių įžadų profesais (*professi quatuor votorum*), būdavo rezervuojamos svarbiausios pareigos ordine<sup>72</sup>. Mažiau gabūs kunigai viešai duodavo tik tris įprastus įžadus, jiems būdavo suteikiamas dvasinių pagalbininkų statusas (*coadiutores spirituales*)<sup>73</sup>. Kitaip nei profesai, kurie būdavo baigę keturmetį scholastinės teologijos kursą, dvasiniai pagalbininkai dažniausiai baigdavo sutrumpintą teologijos kursą, kurį sudarė vieneri metai scholastinės teologijos bei dveji metai moralinės teologijos kursų<sup>74</sup>. Dėl savo specializacijos spęs-

et in praxi sancti Ignatii, ten pat, vol. 38, 1968, fasc. 76, p. 389–430; L. Lukács, De graduum diversitate inter sacerdotes in Societate Iesu, ten pat, vol. 37, 1968, fasc. 74, p. 237–316.

<sup>69</sup> J. Kołacz, min. veik., p. 185.

<sup>70</sup> *EWJ*, s. 605; J. Kołacz, min. veik., p. 248.

<sup>71</sup> *EWJ*, s. 286–287; J. Kołacz, min. veik., p. 65, 146. Taip pat žr. G. E. Ganss, *Bracia w Towarzystwie Jezusowym w świetle dokumentów Zakonu i Stolicy Apostolskiej*, przekł. i uzup. D. Wojciechowski, Lublin, 2001.

<sup>72</sup> *EWJ*, s. 539; J. Kołacz, min. veik., p. 213.

<sup>73</sup> *EWJ*, s. 286; J. Kołacz, min. veik., p. 145.

<sup>74</sup> 1628 m. tik keturi iš 77 dvasinių pagalbininkų buvo baigę pilnas keturmetes teologijos studijas, tai sudarė 5 proc. šios grupės atstovų. Vėliau šis procentas nuolat augo: 1645 m. buvo 8 proc. (7 asmenys iš 84), 1665 – 27 proc. (20 asmenų iš 75), o 1681 – 30 proc. (13 asmenų iš 43), 1700 – 43 proc. (49 asmenys iš 113),

ti sąžinės kazusus, jie dažnai eidavo katechetų, nuodėmklausių ar misionierių pareigas. Kilus abejonėms, buvo numatyta galimybė duoti tik tris iškilmingus įžadus, tačiau ši vadinamoji trijų įžadų profesų (*professi trium votorum*) grupė buvo negausi ir XVIII a. faktiškai išnyko<sup>75</sup>. Dėl to, kad tarp kunigystės šventimų ir galutinių vienuolių įžadų turėdavo praėti keleri metai, buvo dar viena kunigų grupė, apibrėžiama sąvoka *nondum in gradu* (nedavusieji galutinių įžadų).

Vilniuje buvusių institucijų personalo sudėties analizė vadinamojo *gradus in Societate* požiūriu nerodo nei jokių žymesnių nukrypimų nuo bendros padėties visoje provincijoje, nei kokios nors aiškesnės pokyčių krypties (3 lentelė). Visą tiriamą laikotarpį dvasininkai sudarė apie 70 proc. personalo, o broliai – likusius 30 proc. Paprastai Vilniuje šis santykis būdavo kiek palankesnis nedvasininkams dėl mieste buvusių brolių naujokų. Žiūrint į konkrečias grupes, daugiausia buvo kunigų, kurie visoje provincijoje sudarė nuo 35 iki 45 proc. viso personalo. Antroje vietoje buvo broliai, kurie dažniausiai sudarydavo apie trečdalį viso personalo. Nuo brolių vienuolių nedaug atsiliko scholastikai, kurių tam tikrais metais netgi būdavo daugiau nei brolių. Mažiausiai būdavo naujokų (iš jų gausiau buvo naujokų scholastikų, naujokų brolių būdavo mažiau), kurie kartu sudarydavo apie 15 proc. provincijos personalo. LDK sostinėje kandidatų į jėzuitų ordino narius dalis buvo reikšmingesnė, jie čia įprastai sudarė daugiau nei 30 proc. viso Vilniaus jėzuitų institucijų personalo.

Lyginant Vilniuje buvusių jėzuitų bendruomenės struktūrą su visos provincijos struktūra, naujokai komplikuoja analizę, nes jų skaičius labai svyravo<sup>76</sup>. Jei lygindami į šią grupę neatsižvelgtume ir vertintume tik kunigus, scholastikus ir brolius, pastebėtume dvi ypatybes (4 lentelė). Pirmoji atskleidžia esminį Vilniaus akademijos vaidmenį ugdant jaunąją vienuolių kartą<sup>77</sup>. XVII a. pirmoje pusėje ši ypatybė pasireiškė tuo, kad Vilniuje scholastikų dalis visoje sostinės jėzuitų bendruomenėje buvo didesnė nei žiūrint visos provincijos mastu. Taip pat buvo reikšminga Vilniuje buvusių scholastikų dalis tarp visų provincijos scholastikų. Šis pastebėjimas ypač tinka laikotarpiui iki XVII a. vidurio krizės<sup>78</sup>. Vėliau Vilniuje besimokiusių scholastikų dalis, lyginant ją su visos provincijos scholastikais, mažėjo, tačiau visą laiką išliko reikšminga<sup>79</sup>. Antroji ypatybė – tai

1717 – 47 proc. (32 asmenys iš 68), 1737 – 48 proc. (22 asmenys iš 46), 1757 – 58 proc. (28 asmenys iš 48). 1770 m. tokių asmenų dalis stabilizavosi ties 57 proc. (8 iš 14) riba.

<sup>75</sup> L. Lukács, *De graduum diversitate...*, tab. VIII.

<sup>76</sup> A. Mariani, *Personaleinsatz und -mobilität...*, S. 189–190.

<sup>77</sup> Apie tai žr. L. Piechnik, *Dzieje Akademii...*, t. 2, s. 51–62.

<sup>78</sup> Vilniuje buvę scholastikai 1628 m. sudarė 34 proc. visų Lietuvos provincijos scholastikų, o 1645 m. – 49 proc.

<sup>79</sup> Vėlesniuose kataloguose fiksuojama nuolat mažėjanti Vilniuje besimokiusių scholastikų dalis tarp visų provincijos scholastikų (25 proc. 1665 m., 24 proc. 1681 m., 23 proc. 1700 m., 21 proc. 1717 ir 1737 m., 17 proc. 1757 m.). Tik padalijus Lietuvos provinciją sugrįžta į 1645 m. lygį.

3 lentelė. Jėzuitų personalo struktūra (Draugijos nariai dvasininkai ir pasauliečiai, skaičius, procentai)

	1614	1628	1645	1665	1681	1700	1717	1737	1757	1770										
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%										
<b>Lietuvos provincijoje</b>																				
Kunigai	128	40,1	190	39,5	246	38,7	227	62,0	219	35,7	316	45,5	268	39,4	380	40,3	480	43,6	289	43,0
Scholastikai	72	22,6	106	22	170	26,7	24	6,6	171	27,8	143	20,7	153	22,5	225	23,8	209	19,0	164	24,4
Naujokai schol.	32	10,0	36	7,5	38	6,0	21	5,8	57	9,3	37	5,3	37	5,5	50	5,3	70	6,4	29	4,3
<b>Dvasininkai</b>	<b>232</b>	<b>72,7</b>	<b>332</b>	<b>69,0</b>	<b>454</b>	<b>71,4</b>	<b>272</b>	<b>74,4</b>	<b>447</b>	<b>72,8</b>	<b>496</b>	<b>71,5</b>	<b>458</b>	<b>67,4</b>	<b>655</b>	<b>69,4</b>	<b>759</b>	<b>69,0</b>	<b>482</b>	<b>71,7</b>
Pasaulečiai	73	22,9	126	26,2	164	25,8	69	18,8	146	23,8	178	25,8	200	29,4	262	27,8	308	27,9	175	26,1
pagalbininkai																				
Naujokai	14	4,4	23	4,8	18	2,8	25	6,8	21	3,4	19	2,7	22	3,2	26	2,8	34	3,1	14	2,1
<b>Pasauliečiai</b>	<b>87</b>	<b>27,3</b>	<b>149</b>	<b>31,0</b>	<b>182</b>	<b>28,6</b>	<b>94</b>	<b>25,6</b>	<b>167</b>	<b>27,2</b>	<b>197</b>	<b>28,3</b>	<b>222</b>	<b>32,6</b>	<b>288</b>	<b>30,6</b>	<b>342</b>	<b>31,0</b>	<b>189</b>	<b>28,2</b>
Iš viso	319	100,0	481	100,0	636	100,0	366	100,0	614	100,0	693	100,0	680	100,0	943	100,0	1101	100,0	671	100,0
<b>Vilniuje</b>																				
Kunigai	33	26,0	41	24,4	57	24,3	41	37,6	51	23,9	54	28,9	50	26,2	86	30,9	79	27,9	106	34,8
Scholastikai	27	21,3	36	21,4	83	35,3	6	5,5	42	19,7	33	17,6	32	16,7	47	16,9	34	12,1	79	25,9
Naujokai schol.	32	25,2	36	21,4	36	15,3	21	19,2	57	26,8	37	19,8	37	19,4	50	18,0	70	24,7	29	9,5
<b>Dvasininkai</b>	<b>92</b>	<b>72,5</b>	<b>113</b>	<b>67,2</b>	<b>176</b>	<b>74,9</b>	<b>68</b>	<b>62,3</b>	<b>150</b>	<b>70,4</b>	<b>124</b>	<b>66,3</b>	<b>119</b>	<b>62,3</b>	<b>183</b>	<b>65,8</b>	<b>183</b>	<b>64,7</b>	<b>214</b>	<b>70,2</b>
Pasaulečiai	21	16,5	36	21,4	41	17,4	16	14,8	42	19,7	44	23,5	50	26,2	69	24,8	66	23,3	77	25,2
pagalbininkai																				
Naujokai	14	11,0	19	11,4	18	7,7	25	22,9	21	9,9	19	10,2	22	11,5	26	9,4	34	12,0	14	4,6
<b>Pasauliečiai</b>	<b>35</b>	<b>27,5</b>	<b>55</b>	<b>32,8</b>	<b>59</b>	<b>25,1</b>	<b>41</b>	<b>37,7</b>	<b>63</b>	<b>29,6</b>	<b>63</b>	<b>33,7</b>	<b>72</b>	<b>37,7</b>	<b>95</b>	<b>34,2</b>	<b>100</b>	<b>35,3</b>	<b>91</b>	<b>29,8</b>
Iš viso	127	100,0	168	100,0	235	100,0	109	100,0	213	100,0	187	100,0	191	100,0	278	100,0	283	100,0	305	100,0

4 lentelė. Jėzuitų personalo struktūra, neskaičiuojant naujokų (skaičius, procentai)

	1614		1628		1645		1665	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<b>Lietuvos provincija</b>								
Kunigai	128	46,9	190	45,0	246	42,4	227	70,9
Scholastikai	72	26,4	106	25,1	170	29,3	24	7,5
Pasauliečiai pagalbininkai	73	26,7	126	29,9	164	28,3	69	21,6
Iš viso	273	100,0	422	100,0	580	100,0	320	100,0
<b>Vilniuje</b>								
Kunigai	33	40,8	41	36,4	57	31,5	41	65,1
Scholastikai	27	33,3	36	31,8	83	45,9	6	9,5
Dvasininkai pagalbininkai	21	25,9	36	31,8	41	22,6	16	25,4
Iš viso	81	100,0	113	100,0	181	100,0	63	100,0

	1681		1700		1717		1737		1757		1770	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
219	40,9	316	49,6	268	43,5	380	43,8	480	48,1	289	46,0	
171	31,9	143	22,4	153	24,3	225	26	209	21,0	164	26,1	
146	27,2	178	28	200	32,2	262	30,2	308	30,9	175	27,9	
536	100,0	637	100,0	621	100,0	867	100,0	997	100	628	100	
51	37,8	54	41,2	50	37,9	86	42,6	79	44,1	106	40,5	
42	31,1	33	25,2	32	24,2	47	23,3	34	19,0	79	30,1	
42	31,1	44	33,6	50	37,9	69	34,1	66	36,9	77	29,4	
135	100,0	131	100,0	132	100,0	202	100,0	179	100,0	262	100,0	

brolių dalies padidėjimas XVIII a. Paskaičiavus, kokį procentą tiriamų Vilniaus jėzuitų institucijų personalo sudėties jie sudarė, brolių dalis Vilniuje buvo didesnė nei visoje provincijoje. Tokį reiškinį reiktų aiškinti sėkminga Vilniaus jėzuitų namų ekonomine raida. Jai pagrindus padėjo gausių brolių vienuolių ūkinis aktyvumas, tradiciškai jie užsiėmė žemės valdų administravimu ir vadovavimu įvairiai gamybinei veiklai, kuri vyko jėzuitų namuose<sup>80</sup>.

<sup>80</sup> A. Mariani, *Personaleinsatz und –mobilität...*, S. 188–189.

Atskirai reiktų aptarti trimečius katalogus, surašytus po didžiųjų krizių metų ir atskleidžiančius netipiškus bruožus. Pagal 1665 m. katalogą provincijos, taip pat Vilniuje buvusių institucijų personalą daugiausia sudarė kunigai ir naujokai, scholastikų ir brolių buvo santykinai mažai. Šį reiškinį turėtume aiškinti tuo, kad karų, vykusių prieš surašant katalogus, metu buvo sujauktas kandidatų į jėzuitus parinkimo procesas. O brolių turėjo mažėti dėl to, kad daugelis jų liko saugoti kolegijų ūkio ir tapo užkariautojų bei epidemijų aukomis<sup>81</sup>. Ryškiai padidėjęs jėzuitų bendruomenės vidutiniam amžiui, ką rodė kunigų procento išaugimas, bei tai, jog sumenko vienuolių, tiesiogiai atsakingų už jėzuitų namų ūkį, grupė, reikėjo imtis žingsnių, galėjusių susidariusią padėtį pataisyti. Tuo reiktų aiškinti didelį skaičių naujokų, priimtų į draugiją septintojo dešimtmečio viduryje. Vertas dėmesio ir tas faktas, kad tik 1665 m. trimečiame kataloge naujokų brolių buvo daugiau nei naujokų scholastikų. Tai galima būtų paaiškinti būtinybe atkurti kolegijų ūkį.

Kunigų grupės vidinės struktūros pokyčiai buvo gerokai didesni, nei palyginti stabilioje viso personalo struktūroje. Pagausėjo keturių įžadų profesų ir tuo pačiu metu sumažėjo dvasinių pagalbininkų dalis, o trijų įžadų profesai beveik visiškai išnyko (5 lentelė). Ši tendencija siejosi su bendraisiais Jėzaus draugijos pokyčiais, tik Lietuvos provincijoje jie kiek vėlavo, lyginant su Vakarų Europa<sup>82</sup>. Profesų pagausėjo dėl įsigalėjusių pilnų keturmečių teologijos studijų, kurios suteikdavo teisę duoti ketvirtuosius įžadus. Taip atsitiko ne dėl atrankos kriterijų supaprastinimo, kaip yra teigę kai kurie tyrinėtojai<sup>83</sup>. Priešingai, tai rodo draugijos dvasininkų kultūrinio lygio išaugimą<sup>84</sup>.

Kaip jau buvo minėta, tyrinėtuose trimečiuose kataloguose minimos keturios kunigų kategorijos: keturių įžadų profesai, trijų įžadų profesai, dvasiniai pagalbininkai ir kunigai, dar nedavę galutinių įžadų. Kadangi pastarosios grupės narių skaičius labai svyravo, personalo atkūrimo laikotarpiais šių jaunų vienuolių skaičius labai išaugdavo<sup>85</sup>. Analizuojant visos kunigų grupės struktūrą, paskutiniąją grupę (galutinių įžadų nedavusius kunigus) tikslinga praleisti, nes ji iškreipia tendencijų vaizdą. Kaip rodo 6 lentelė, XVII a. pirmojoje pusėje dvasinių pagalbininkų buvo daugiau nei keturių įžadų profesų tiek visoje provincijoje, tiek ir Vilniuje buvusiose jėzuitų institucijose. Padėtis pasikeitė po Respublikos karo su Maskva, kai profesai tapo gausiausia grupe. Taip atsitiko dėl to, kad dvasiniai

<sup>81</sup> Žr. S. Z a ł ę s k i, *Jezuici w Polsce*, t. 3, cz. 1, Lwów, 1902, s. 19–41.

<sup>82</sup> Daugiausia dvasinių pagalbininkų buvo tada, kai jėzuitų ordino generolo pareigas ėjo Everardas Merkurianas (Everard Mercurian) (1573–1580). L. L u k á c s, *De graduum diversitate...*, tab. I.

<sup>83</sup> B. S c h n e i d e r, *Die Jesuiten in Ellwangen 1557–1773, Ellwangen 763–1963. Beiträge und Untersuchungen zur Zwölfhundert-Jahrfeier*, hrsg. von V. Burr, Ellwangen, 1964, t. 1, S. 313.

<sup>84</sup> L. L u k á c s, *De graduum diversitate...*, p. 292.

<sup>85</sup> Šios grupės narių tarp visų provincijos jėzuitų buvo nuo 25 iki 35 proc. Vilniuje jaunų kunigų skaičius kito labiau, čia daugelis šios grupės narių buvo susiję su trečiojo bandymo namais arba baigdavo pasirengimą Vilniaus akademijoje.

5 lentelė. Kunigų grupės struktūra (skaičius, procentai)

	1614		1628		1645		1665	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<b>Lietuvos provincija</b>								
4 įžadų profesai	24	18,7	47	24,7	73	29,7	108	47,6
3 įžadų profesai	1	0,8	2	1,1	1	0,4	1	0,4
Dvasininkai pagalbininkai	39	30,5	76	40,0	84	34,1	75	33,0
<i>Nondum in gradu</i>	64	50,0	65	34,2	88	35,8	43	19,0
Iš viso	128	100,0	190	100,0	246	100,0	227	100,0
<b>Vilnius</b>								
4 įžadų profesai	8	24,2	15	36,6	16	28,1	25	61
3 įžadų profesai	0	0	0	0	1	1,7	1	2,4
Dvasininkai pagalbininkai	8	24,2	16	39,0	20	35,1	10	24,4
<i>Nondum in gradu</i>	17	51,6	10	24,4	20	35,1	5	12,2
Iš viso	33	100,0	41	100,0	57	100,0	41	100,0

	1681		1700		1717		1737		1757		1770	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
95	43,4	122	38,6	124	46,3	196	51,6	307	64,0	192	66,5	
1	0,5	4	1,3	2	0,7	4	1	0	0	0	0	
43	19,6	113	35,8	70	26,1	46	12,1	48	10,0	14	4,8	
80	36,5	77	24,3	72	26,9	134	35,3	125	26,0	83	28,7	
219	100,0	316	100,0	268	100,0	380	100,0	480	100,0	289	100,0	
24	47,1	22	40,8	20	40	30	34,9	53	67,1	62	58,5	
0	0	0	0	1	2,0	4	4,6	0	0	0	0	
9	17,6	14	25,9	11	22,0	8	9,3	2	2,5	2	1,9	
18	35,3	18	33,3	18	36,0	44	51,2	24	30,4	42	39,6	
51	100,0	54	100,0	50	100,0	86	100,0	79	100,0	106	100,0	

6 lentelė. **Kunigų grupės struktūra, neskaičiuojant asmenų, nedavusių paskutiniųjų įžadų (skaičius, procentai)**

	1614		1628		1645		1665	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<b>Lietuvos provincija</b>								
4 įžadų profesai	24	37,5	47	37,6	73	46,2	108	58,7
3 įžadų profesai	1	1,6	2	1,6	1	0,6	1	0,5
Dvasininkai pagalbininkai	39	60,9	76	60,8	84	53,2	75	40,8
Iš viso	64	100,0	125	100,0	158	100,0	184	100,0
<b>Vilniuje</b>								
4 įžadų profesai	8	50,0	15	48,4	16	43,2	25	69,4
3 įžadų profesai	0	0	0	0	1	2,7	1	2,8
Dvasininkai pagalbininkai	8	50,0	16	51,6	20	54,1	10	27,8
Iš viso	16	100,0	31	100,0	37	100,0	36	100,0

	1681		1700		1717		1737		1757		1770	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
95	68,3	122	51,0	124	63,3	196	79,7	307	86,5	192	93,2	
1	0,7	4	2,9	2	1	4	1,6	0	0	0	0	
43	31,0	113	47,3	70	35,7	46	18,7	48	13,5	14	6,8	
139	100,0	239	101,2	196	100,0	246	100,0	355	100,0	206	100,0	
24	72,7	22	61,1	20	62,5	30	71,5	53	96,4	62	96,9	
0	0	0	0	1	3,1	4	9,5	0	0	0	0	
9	27,3	14	38,9	11	34,4	8	19,0	2	3,6	2	3,1	
33	100,0	36	100,0	32	100,0	42	100,0	55	100,0	64	100,0	

pagalbininkai, užsiėmę liaudies sielovada, patyrė daugiau praradimų nei ordino elitas, kurį draugijos vadovybė stengėsi išsaugoti, kad praėjus krizei būtų galima sparčiau atkurti vienuolijos kadrus<sup>86</sup>. Aštuntajame dešimtmetyje dvasinių pagalbininkų vaidmuo dar labiau sumenko, o profesų – išaugo. Nors ši tendencija trumpam pakeitė kryptį XVII ir

<sup>86</sup> Tokiais pat motyvais vadovautasi per epidemijas, kai stengtasi išsiųsti į saugias vietas profesorius bei scholastikus. Žr. A. M a r i a n i, *Jeziuci wobec epidemii...*, s. 100.



XVIII a. sandūroje, XVIII a. dvasinių pagalbininkų vaidmuo ir toliau silpnėjo. 1770 m. dvasiniai pagalbininkai sudarė jau tik mažiau nei 7 proc. visų dvasininkų, davusių galutinius įžadus, o keturių įžadų profesų tuo metu buvo jau per 93 proc. Vilniuje profesų pozicija tradiciškai buvo stipresnė, nes čia buvo daug prestižinių ir atsakingų pareigų. Todėl dvasinių pagalbininkų tarp sostinės jėzuitų buvo mažiau nei žiūrint visos provincijos mastu.

## Geografinė kilmė

Jėzuitams buvo būdingas geografinis mobilumas, taip kaip ir kitiems vienuolių ordinams, išaugusiems už kontempliatyvių vienuolių tradicijos ribų<sup>87</sup>. Draugijos vadovybė manė, kad pavaldinių siuntimas į toli nuo jų gimtinių buvusias vietas ne tik atliepė vienuolijos misijinį pašaukimą, bet ir turėjo užkirsti kelią separatistinėms nuotaikoms provincijose<sup>88</sup>. Be to, mobilumas vienuolijos administracinio vieneto viduje dar leisdavo išvengti personalo trūkumo tuose regionuose, kur buvo mažai pašaukimą jaučiančių žmonių dėl nedidelio studijavusio jaunimo skaičiaus, tačiau misionierių labai reikėjo. Ši problema būdavo sprendžiama perkeltiant sielovadininkus iš kaimyninių regionų<sup>89</sup>. Panašiais motyvais vadovautasi 1608 m. brėžiant Lietuvos provincijos ribas. Ordino vadovybė pasirūpino, kad provincijai priklausytų ne tik institucijos, užtikrinančios būsimiems kandidatams visą išsilavinimą, bet ir tie regionai, kurie galėjo užtikrinti gausius pašaukimus (pvz., Mazovija ir Varmija). Tokiu būdu buvo galima užpildyti sielovadininkų grupę tuose kraštuose, kur misijų veikla bei švietimas tik pradėjo vystytis (Livonijoje, Žemaitijoje, LDK rusėniškose žemėse).

Ypač svarbu nustatyti, koks buvo iš LDK kilusių vienuolių ir kilusiųjų iš kitur santykis (7 lentelė). Tarp pastarųjų reiktų skirti kilusius iš Lenkijos Karalystės bei svetimšalius<sup>90</sup>. Čia pastebimas didelis skirtumas tarp XVII ir XVIII a. Pirmajame amžiuje daugiau buvo iš už LDK ribų kilusių asmenų, jie sudarė nuo 50 iki daugiau nei 55 proc. Lietuvos provincijos vienuolių. LDK piliečiai sudarė mažumą, jų buvo kiek daugiau nei 40 proc. viso personalo. XVII a. pabaigoje padėtis pasikeitė, Lietuvos piliečiai tapo dauguma, panašia į tą, kuria anksčiau buvo atvykėliai. Tuo metu svetimšalių vaidmuo buvo nežymus. Jų dalis XVII a., vykstant ordino įkultūrinimo Lietuvoje ir Lenkijoje procesui, mažėjo. Tačiau XVIII a. svetimšalių dalis po truputį ėmė augti, ypač tarp brolių, tai atspindėjo padidėjusį

<sup>87</sup> Žr. C. L o w n e y, *Heroic Leadership: Best Practices from a 450-Year-Old Company that changed the World*, Chicago, 2005, p. 146–149, 224–225.

<sup>88</sup> M. F r i e d r i c h, *Der lange Arm...*, S. 338–339.

<sup>89</sup> Tokia padėtis buvo būdinga jėzuitų institucijoms Kurše ir Livonijoje – jas komplektuojant dažnai būdavo atsiunčiami jėzuitai iš Žemaitijos. Žr. A. M a r i a n i, *Personaleinsatz und -mobilität...*, S. 196.

<sup>90</sup> Prie LDK piliečių taip pat buvo priskirti jėzuitai, kilę iš Livonijos ir Kuršo, nors šie kraštai buvo bendrai Karūnos ir Didžiosios Kunigaikštystės valdomos teritorijos.

7 lentelė. Vienuolių geografinė kilmė (skaičius, procentai)

	1614		1628		1645		1665	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
<b>Lietuvos provincija</b>								
Lituanus	82	25,8	104	21,4	124	19,5	72	19,7
Livo-Curlandus	14	4,4	19	4,0	18	2,8	7	1,9
Ruthenus	14	4,4	22	4,6	74	11,6	41	11,2
Samogita	11	3,5	24	5,0	38	6,0	31	8,5
<b>LDK</b>	<b>121</b>	<b>38,1</b>	<b>169</b>	<b>35</b>	<b>254</b>	<b>39,9</b>	<b>151</b>	<b>41,3</b>
Masovita	86	27,0	157	32,7	199	31,3	94	25,7
Polonus	26	8,2	44	9,2	43	6,8	34	9,2
Prutheno-Varmiensis	54	17,0	81	16,9	101	15,9	64	17,5
Subsylvanus	12	3,8	17	3,5	22	3,4	14	3,8
<b>Karūnos žemės</b>	<b>178</b>	<b>56,0</b>	<b>299</b>	<b>62,3</b>	<b>365</b>	<b>57,4</b>	<b>206</b>	<b>56,2</b>
Užsieniečiai	19	5,9	13	2,7	17	2,7	9	2,5
Iš viso	318	100	481	100	636	100	366	100
<b>Vilnius</b>								
Lituanus	38	29,9	46	27,3	58	24,7	34	31,2
Livo-Curlandus	2	1,6	7	4,2	10	4,3	2	1,8
Ruthenus	6	4,8	9	5,4	36	15,3	7	6,4
Samogita	5	3,9	8	4,8	20	8,5	15	13,8
<b>LDK</b>	<b>51</b>	<b>40,2</b>	<b>70</b>	<b>41,7</b>	<b>124</b>	<b>52,8</b>	<b>58</b>	<b>53,2</b>
Masovita	39	30,7	54	32,1	52	22,1	23	21,1
Polonus	9	7,1	14	8,3	19	8,1	9	8,3
Prutheno-Varmiensis	21	16,5	18	10,7	28	11,9	14	12,8
Subsylvanus	2	1,6	5	3,0	5	2,1	3	2,8
<b>Karūnos žemės</b>	<b>71</b>	<b>55,9</b>	<b>91</b>	<b>54,1</b>	<b>104</b>	<b>44,2</b>	<b>49</b>	<b>45,0</b>
Užsieniečiai	5	3,9	7	4,2	7	3,0	2	1,8
Iš viso	127	100	168	100	235	100	109	100

<b>1681</b>		<b>1700</b>		<b>1717</b>		<b>1737</b>		<b>1757</b>		<b>1770</b>	
<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>
133	21,7	152	21,9	166	24,4	197	20,8	234	21,2	224	33,4
8	1,3	13	1,9	8	1,2	12	1,3	27	2,4	26	3,9
69	11,3	123	17,8	136	20,0	224	23,7	249	22,6	112	16,7
78	12,7	90	12,9	76	11,1	66	7,0	70	6,4	70	10,4
<b>288</b>	<b>47</b>	<b>378</b>	<b>54,5</b>	<b>386</b>	<b>56,7</b>	<b>499</b>	<b>52,8</b>	<b>580</b>	<b>52,6</b>	<b>432</b>	<b>64,4</b>
128	20,6	104	15,0	77	11,3	127	13,5	114	10,3	22	3,3
42	6,9	29	4,2	39	5,7	53	5,6	94	8,6	15	2,2
113	18,4	131	18,9	119	17,5	158	16,8	187	17,0	157	23,4
35	5,7	40	5,8	50	7,4	75	8,0	89	8,1	24	3,6
<b>318</b>	<b>51,6</b>	<b>304</b>	<b>43,9</b>	<b>285</b>	<b>41,9</b>	<b>413</b>	<b>43,9</b>	<b>484</b>	<b>44,0</b>	<b>218</b>	<b>32,5</b>
7	1,4	11	1,6	9	1,4	31	3,3	37	3,4	21	3,1
613	100	693	100	680	100	943	100	1101	100	671	100
49	23,0	49	26,3	47	24,6	68	24,5	83	29,3	109	35,8
1	0,5	3	1,6	1	0,5	3	1,1	3	1,1	8	2,6
31	14,6	35	18,7	38	19,9	61	21,9	63	22,2	67	21,9
32	15,0	27	14,4	23	12,0	20	7,2	16	5,6	32	10,5
<b>113</b>	<b>53,1</b>	<b>114</b>	<b>61,0</b>	<b>109</b>	<b>57,0</b>	<b>152</b>	<b>54,7</b>	<b>165</b>	<b>58,2</b>	<b>216</b>	<b>70,8</b>
41	19,3	24	12,8	24	12,6	38	13,7	20	7,1	8	2,6
12	5,6	9	4,8	11	5,8	16	5,7	20	7,1	12	3,9
36	16,9	25	13,4	26	13,6	39	14,0	41	14,5	50	16,5
9	4,2	9	4,8	17	8,9	21	7,6	24	8,5	12	3,9
<b>98</b>	<b>46,0</b>	<b>67</b>	<b>35,8</b>	<b>78</b>	<b>40,9</b>	<b>114</b>	<b>41,0</b>	<b>105</b>	<b>37,2</b>	<b>82</b>	<b>26,9</b>
2	0,9	6	3,2	4	2,1	12	4,3	13	4,6	7	2,3
213	100	187	100	191	100	278	100	283	100	305	100

tam tikrų specializacijų amatininkų, reikalingų atkurti jėzuitų institucijas, poreikį<sup>91</sup>. Vilniuje padėtis buvo panaši, skirtumas nuo visos provincijos buvo tik tas, kad sostinėje iš LDK kilusių jėzuitų persvara pasireiškė jau po XVII a. vidurio karų ir, lyginant su visa provincija, buvo ryškesnė. Tiriamo laikotarpio pabaigoje dėl Lietuvos provincijos padalijimo vietinės kilmės jėzuitų dalis dar labiau išaugo. Dėl šio padalijimo Mazovija ir Palenkė atsidūrė už Lietuvos provincijos ribų, dėl to Lietuvos provincijoje sumažėjo iš šių kraštų kilusių jėzuitų.

Provincijos jėzuitų pasiskirstymo pagal kilmės vietą pokyčiai matomi ne tik santykyje tarp dviejų stambiausių grupių, t. y. LDK piliečių ir ateivių, bet ir žvelgiant į mažesnius regionus. Įsteigiant Lietuvos provinciją, be lietuvių (*Lithuani*)<sup>92</sup>, svarbų vaidmenį dar atliko Mazovijos (*Masovitae*) ir Varmijos bei Karališkosios Prūsijos (*Pruthenio-Varmienses*) gyventojai, o vėliau pastebime didelį kilusiųjų iš rusėniškųjų LDK žemių, kuriuos kataloguose vadindavo *Rutheni*, skaičiaus augimą. Ši tendencija ėmė ryškėti jau XVII a. pirmoje pusėje, kai tose žemėse ėmė didėti jėzuitų institucijų tinklas. Tačiau tuo metu vadinamieji „rusėnai“ dar buvo žemos kvalifikacijos vienuolijos narių grupė: jie dažniausiai sutinkami tarp brolių, o ne tarp kunigų ar scholastikų. Visiškai kitokia padėtis buvo Lietuvos provincijos padalijimo išvakarėse, kai *Rutheni* buvo gausiausia grupė, didesnė nei „lietuviai“, ją daugiausia sudarė dvasininkai<sup>93</sup>. Šį reiškinį reiktų aiškinti tuo, kad XVIII a. LDK rusėniškų žemių polonizuotai bajorijai patraukliai atrodė karjeros vienuolijoje galimybė. Panaši augimo tendencija buvo būdinga ir kitai, kiek mažesnei grupei – Palenkės gyventojams (*Subsylvani*)<sup>94</sup>. Augant čia paminėtoms grupėms, santykinai silpnėjo kitų reikšmė. Ypač tai pastebima kalbant apie kilusius iš Mazovijos. Jie XVII a. viduryje sudarė beveik trečdalį viso provincijos personalo, o po šimtmečio – tik apie dešimtadalį<sup>95</sup>. Kai kurioms grupėms buvo būdingas santykinis stabilumas („lietuviams“ ir kilusiems iš Varmijos), kitoms grupėms būdingas XVII ir XVIII a. įvykęs anksčiau pastebimų tendencijų pasikeitimas: „žemaičių“ (*Samogitae*) XVII a. santykinai daugėjo, o XVIII a. – ma-

<sup>91</sup> A. Mariani, *Proweniencja geograficzna...*, s. 98–99.

<sup>92</sup> Sąvoka *Lithuani* buvo apibūdinami ne lietuviai etnine prasme (dauguma taip pavadintų net nekalbėjo lietuviškai), bet asmenys, kilę iš Vilniaus vaivadijos bei Trakų vaivadijos šiaurinių paviatų. A. Mariani, *Personaleinsatz und -mobilität...*, S. 195. Apie lietuvių etnines ribas žr. tarp kitų ir čia: J. Ochmański, *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemienniej do XVI wieku*, Poznań, 1981.

<sup>93</sup> A. Mariani, *Proweniencja geograficzna...*, s. 101–102.

<sup>94</sup> Taip versti žodį *Subsylvanus* linkę tiek lenkų, tiek ir ukrainiečių mokslininkai. Žr. F. Bargieł, Adam Kwiryn Krasnodębski i jego filozoficzne dzieło, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, t. 27, 1981, s. 297; Т. Шевченко, Рекрутация русинів до єзуїтського ордену (остання чверть XVI – середина XVII ст.): на прикладі викладацького складу шкіл в українських землях Польської провінції Товариства Ісуса, *Український історичний журнал*, 2011, № 6 (501), с. 48. Kitaip manė Paulius Rabikauskas, rašęs, kad *Subsylvani* tai Polesės gyventojai. Žr. P. Rabikauskas, *Vilniaus Akademija...*, p. 263.

<sup>95</sup> A. Mariani, *Proweniencja geograficzna...*, s. 97.

žėjo; priešingai buvo su „livoniečiais“ ir vadinamaisiais „lenkais“ (*Poloni*), t. y. Lenkijos Karalystės žemių, nepatekusių į Lietuvos provincijos ribas, gyventojais.

Lyginant su padėtimi visoje provincijoje, Vilniuje veikusiose institucijose tradiciškai buvo daug „lietuvių“, jie 1645 m. tapo gausiausia grupe, išstumdami išeivius iš Mazovijos. Lietuvių dalis, lyginant su visu Vilniuje veikusių institucijų personalu, svyravo nuo 25 iki 30 proc. Aukščiausias lygis pasiektas 1770 m., po to, kai buvo išskirta Mazovijos provincija. Tačiau vien tik gausumas iki galo neatskleidžia „lietuvių“ grupės realios reikšmės. Galime pastebėti įdomų reiškinį, lygindami „lietuviais“ vadintų brolių dalį su jų tautiečiais tarp draugijos narių dvasininkų. XVII a. „lietuviai“ kur kas dažniau sutinkami tarp brolių, o vėliau persvarą įgijo dvasininkai<sup>96</sup>. Šis reiškinys rodo, kad augo vietinės kilmės grupės įtaka. Pradžioje jie ėjo dažniausiai kuklias pareigas, būdingas broliams, bet vėliau vis dažniau pakildavo į prestižines pareigas, rezervuotas profesams<sup>97</sup>.

Vilniuje pasireiškė ir tie procesai, į kuriuos jau buvo atkreiptas dėmesys, kalbant apie visą Lietuvos provinciją, t. y. augo „rusėnų“ reikšmė ir silpo kilusių iš Mazovijos pozicijos. Kilusiųjų iš Varmijos dalis tarp Vilniaus jėzuitų nežymiai augo, šią tendenciją galima būtų aiškinti tuo, kad jie dažnai stėjo į Vilniaus naujokyną ar studijavo Vilniaus akademijoje, taip pat Vilniuje buvusiu poreikiu turėti ganytojus, kurie sugebėtų rūpintis vietos vokiečių (vokiškai kalbančiųjų) bendruomene. Lietuvos provincijos padalijimas sukėlė esminių permainų. Šis įvykis sustiprino lietuviškąjį elementą jėzuitų personalo sudėtyje, tą rodo išaugusi ne tik „lietuvių“, bet ir „žemaičių“ dalis. Pakeitus Jėzaus draugijos administracines sienas, tarp Vilniaus jėzuitų beveik pranyko kilusieji iš Mazovijos, Palenkės bei „lenkai“.

## Kalbų mokėjimas

Lietuvos provincijos žemės nuo seno buvo labai įvairialypės tautinės sudėties ir vartojamų kalbų požiūriu. Čia gyventojai kalbėjo lenkiškai, lietuviškai, rusėniškai, vokiškai, latviškai, estiškai, taip pat jidiš, totorių ir karaimų kalbomis. Nemažą vaidmenį visuomeninėje ir politinėje komunikacijoje vaidino lotynų kalba, ypač svarbi Romos katalikų bažnyčios bei bajorijos gyvenime<sup>98</sup>. Panaši kalbinė bei tautinė sankloda buvo būdinga ir

<sup>96</sup> Pavyzdžiui, 1645 m. tarp Vilniuje veikusių jėzuitų institucijų personalo „lietuviai“ sudarė 36 proc. visų pasauliečių ir 19 proc. visų dvasininkų. Vėlesniais metais skirtumas mažėjo: 30 ir 20 proc. 1681 m., 28 ir 25 proc. 1700 m. Nuo 1717 m. „lietuvių“ procentas tarp visų dvasininkų jau siek tiek viršijo „lietuvių“ procentą tarp brolių pasauliečių. Ten pat, p. 102.

<sup>97</sup> Panaši dinamika būdinga ir vadinamiesiems „rusėnams“ (*Rutheni*). Ten pat.

<sup>98</sup> Žr. J. A x e r, Łacina jako drugi język narodu szlacheckiego Rzeczypospolitej, *Łacina jako język elit*, red. J. Axer, Warszawa, 2004, s. 151–156; E. U l č i n a i t ė, *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII*

Lietuvos sostinei Vilniui, kuriame tradiciškai pynėsi lenkiškosios-lotyniškosios ir rusėniškosios kultūros įtakos<sup>99</sup>. Tokioje aplinkoje naujųjų laikų kalbų mokėjimas buvo svarbus privalumas, padėdavęs tokių žinių turintiems vienuoliams daryti karjerą, nes leisdavo jiems dirbti sielovadinį darbą tarp įvairių tautų, gyvenusių senojoje Respublikoje<sup>100</sup>. Vienuolijos vadovybė skyrė daug dėmesio pavaldinių kalbinėms žinioms, nes galvojo apie evangelizacinį darbą, todėl rekomendavo, kad kataloguose prie kiekvieno iš ordino narių būtų nurodoma, kiek ir kokių kalbų jis mokėjo<sup>101</sup>. Kalbų mokėjimą lėmė tiek ugdymas namuose, tiek ir gautas išsilavinimas. Nors vienuolijos vidinė teisė nenumatė tautinių kalbų institucionalizuoto mokymo, tačiau minėjo būtinybę įtvirtinti žinias ir sugebėjimus, įgytus prieš įstojant į vienuoliją<sup>102</sup>. Tam tikrų permainų požiūryje į tautinių kalbų mokymą įvyko XVIII a. Didelę įtaką tam padarė tiek visuomenės elito spaudimas reformuoti vienuolijos švietimo sistemą, tiek ir išaugusi prancūzų kultūros įtaka bei lotynų kalbos, kaip tarptautinio bendravimo ir mokslinių mainų priemonės, laipsniškas išstūmimas<sup>103</sup>. Taip susiklosčius aplinkybėms, vienuolijos vadovybė ryžosi įsteigti užsienio kalbų – vokiečių ir prancūzų kursus<sup>104</sup>.

LDK daugiatautiškumas lėmė, kad Lietuvos provincijos jėzuitai ordine pasižymėjo kalbų mokėjimu: beveik visi jie mokėjo daugiau nei vieną kalbą. Be trijų negyvujų kalbų (lotynų, graikų ir hebrajų), trimečiuose kataloguose dar paminėta keliolika tautinių kalbų<sup>105</sup>. Dauguma jėzuitų vartojo lenkų kalbą kaip gimtąją ir lotynų kaip bendravimo priemonę mokymo procese bei bendraujant su ordino administracija. Lotynų kalbą mokėjo ne tik kunigai

wieku: próba rekonstrukcji schematu retorycznego, Wrocław, 1984.

<sup>99</sup> Žr. J. N i e d ź w i e d ź, *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*, Kraków, 2012; D. F r i c k, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca–London, 2013.

<sup>100</sup> Remdamasis jėzuitų archyvais šią problemą tyrė Jerzy Flaga. Žr. J. F l a g a, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i w XVIII wieku*, Lublin, 1998, s. 250–260.

<sup>101</sup> Šios problemos statistinę analizę galima atlikti tik remiantis XVIII a. trimečiais katalogais, nes ankstesniuose nėra išsamių duomenų apie ordino narių kalbines kompetencijas.

<sup>102</sup> *Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sud. E. Ulčinaite, A. Šidlauskas, Vilnius, 1987, p. 132, 134.

<sup>103</sup> Plačiau apie prancūzų kalbos vietą senojoje Respublikoje bei reikšmę jos kultūrai žr. M. S e r w a ņ s k i, *Présence de la langue française en Pologne aux XVIe et XVIIe siècles, Les langues étrangères en Europe. Apprentissage et pratiques (1450–1700)*, ed. M. Zuili, S. Baddeley, J. F. Chappuit, Paris, 2012, p. 195–204; M. S e r w a ņ s k i, K. N a p i e r a ł a, *The Presence of Francophonie in Poland from the Sixteenth Century to the Eighteenth, European Francophonie. The Social, Political and Cultural History of an International Prestige Language*, ed. by V. Rjéoutski, G. Argent, D. Offord, Oxford et al., 2014, p. 307–335.

<sup>104</sup> Pirmenybė čia tenka Lenkijos provincijai. Jos žemėse pirmą kartą imta mokyti prancūzų ir vokiečių kalbų Sandomieže jau 1709 m., *EWJ*, s. 598. Apie prancūzų kalbos dėstymą pijorų mokyklose žr. A. N i k l i b o r c, *L'enseignement du français dans les écoles polonaises au XVIIIe siècle*, Wrocław, 1962.

<sup>105</sup> Paminėtos šios kalbos: anglų, čekų, prancūzų, lietuvių, latvių, lenkų, rusų, slovakų, totorių, turkų, vengrų, italų, taip pat kai kurios tarmės, pvz., žemaičių ir kuršių.

8 lentelė. Kokias kalbas mokėjo jėzuitai (skaičius, procentai)

	1717		1737		1757		1770	
Lietuvos provincija	Sk.: 680		Sk.: 943		Sk.: 1101		Sk.: 671	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
Vokiečių	152	22,3	229	24,3	288	26,1	208	31
Lietuvių	159	23,4	173	18,3	171	15,5	175	26,1
Latvių	28	4,1	43	4,6	52	4,7	55	8,2
Prancūzų	10	1,5	19	2	58	5,3	58	8,6
Italų	2	0,3	9	0,9	18	1,6	16	2,4
Vilnius	Sk.: 191		Sk.: 278		Sk.: 283		Sk.: 305	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
Vokiečių	40	20,9	59	21,2	83	29,3	75	24,6
Lietuvių	48	25,1	72	25,9	58	20,5	74	24,3
Latvių	4	2,1	7	2,5	9	3,2	15	4,9
Prancūzų	4	2,1	8	2,9	15	5,3	38	12,4
Italų	1	0,5	5	1,8	3	1,1	11	3,6

ir kandidatai į kunigus, bet ir daugelis pasauliečių pagalbininkų. Vienuoliai broliai, kaip jėzuitų mokyklų žemutinių klasių absolventai, įgydavo lotynų kalbos žinių pagrindus, bent jau tokio lygio, koks buvo būtinas einant jų pareigas bei dalyvaujant liturgijoje<sup>106</sup>.

Be lenkų kalbos, daugelis iš vienuolijos personalo mokėjo dar ir kitas tautines kalbas (žr. 8 lentelę). Antroji svarbiausia tautinė kalba provincijoje buvo vokiečių, ji buvo ne tik didelės gyventojų dalies sielovados kalba, bet ir vartota kultūrinuose mainuose bei kaip bendravimo priemonė prekyaujant<sup>107</sup>. Tiriamu laikotarpiu vokiečių kalbą mokėjo apie 25 proc. vienuolių, ji buvo gimtoji daugumai jėzuitų, kilusių iš Varmijos ir Karališkosios Prūsijos, taip pat daugeliui užsieniečių<sup>108</sup>. Tačiau ne visi šie vokiškai kalbėję jėzuitai

<sup>106</sup> Vienuolių brolių, mokėjusių lotynų kalbą, dalis mažėjo: 1717 m. jų buvo 35 proc., 1737 – 30 proc., 1757 – 25 proc., o 1770 – jau tik 23 proc., *ARSI*, Lituania 23, passim; ten pat, Lituania 25, passim; ten pat, Lituania 30, passim; ten pat, Lituania 32, passim.

<sup>107</sup> Apie lenkų ir vokiečių kultūrinius kontaktus žr. S. S a l m o n o w i c z, *Polacy i Niemcy wobec siebie. Postawy – opinie – stereotypy (1697–1815)*, Olsztyn, 1993; M. K l i m o w i c z, *Polsko-niemieckie pogranicza literackie w XVIII wieku. Problemy uczestnictwa w dwu kulturach*, Wrocław, 1998.

<sup>108</sup> A. M a r i a n i, *Personaleinsatz und -mobilität...*, S. 195; A. Mariani, *Proweniencja geograficzna...*, s. 103.

pajėgė sklandžiai bendrauti lenkiškai. Trečioje vietoje tarp mokėtų kalbų buvo lietuvių, ją vartojo apie 15–20 proc. provincijos personalo. Gerai ją mokėjo žemaičiai, rečiau asmenys, apibūdinami terminu *Lithuani*<sup>109</sup>. Kitaip nei vokiečių kalba, kuri iš lėto, bet vis labiau plito, lietuvių kalbos reikšmė silpo. 1717 m. katalogo duomenimis, lietuvių kalba dar buvo šiek tiek labiau paplitusi nei vokiečių, bet vėliau vienuolių, mokėjusių lietuviškai, skaičius nuolat mažėjo. Išimtį sudaro tik paskutinis iš tirtųjų katalogų. Jame atsiradusį didelį lietuviškai mokėjusiųjų vienuolių procentą reiktų aiškinti Mazovijos provincijos įsteigimu: dauguma lietuvių liko sumažėjusios Lietuvos provincijos sudėtyje, jų dalis tarp sumažėjusio personalo išaugo, dėl to padidėjo ir lietuviškai mokėjusiųjų santykinė dalis<sup>110</sup>. Tačiau jei sudėtume abiejų provincijų – Lietuvos ir Mazovijos 1767 m. trimečius katalogus, gautume, kad lietuviškai mokėjusiųjų dalis bendrai paimtoje abiejų provincijų teritorijoje nukrito žemiau 15 proc. ribos<sup>111</sup>. Silpstantį lietuvių kalbos mokėjimą galima būtų aiškinti polonizacijos procesais, plintančiais tarp Lietuvos bajorijos, taip pat mažėjančiu lietuvių kalbos vaidmeniu sielovadoje.

Vokiečių ar lietuvių kalbas mokėjo kur kas daugiau jėzuitų nei likusias, iš kurių populiariausia buvo latvių, ją vartojo apie 5 proc. vienuolių. Be livoniečių, kurie ją vartojo šalia vokiečių ar lenkų, latvių kalbą dažnai dar mokėjo žemaičiai, dalyvaudavę misijose šiame regione, nes tarp vietinių buvo mažai pašaukimų<sup>112</sup>. Stebina, kad beveik nėra informacijos apie rusėnų kalbos mokėjimą<sup>113</sup>. Šis reiškinys yra dar vienas vienuolijos personalo polonizacijos įrodymas, kita vertus, jį galima aiškinti ir tuo, kad nebuvo realaus kalbinio barjero tarp jėzuitų ir valdinių, kalbėjusių rytų slavų kalbomis<sup>114</sup>.

Remdamiesi trimečiais katalogais galime stebėti, kaip kito jėzuitų kalbinės kompetencijos. Vokiečių ir lietuvių kalbų reikšmė labai stipriai nesikeitė, o prancūzų kalbos vaidmuo labai išaugo dėl jau minėtų kultūrinių permainų. Tarp Lietuvos provincijos jėzuitų buvo vis daugiau pramokusių šios kalbos, nes XVIII a. ketvirtajame dešimtmetyje buvo atidaryti pirmieji jos kursai<sup>115</sup>, kita vertus, šio amžiaus septintojo dešimtmečio

<sup>109</sup> P. R a b i k a u s k a s, *Vilniaus Akademija...*, p. 263.

<sup>110</sup> P. Rabikauskas pateikia kiek kitokius duomenis: 1770 m. jis skaičiavo 180 vienuolių, mokėjusių lietuviškai, tai sudarė 27 proc. viso provincijos personalo, o 1761 m. suskaičiavo 177 vienuolius, arba 30 proc., ten pat, p. 263–264.

<sup>111</sup> 1767 m. Lietuvos provincijoje iš 654 jėzuitų 174 mokėjo lietuviškai, o Mazovijos provincijoje iš 561 jėzuitų tokių buvo tik 5. *ARSI*, Lituania 32 i 32a, passim.

<sup>112</sup> A. M a r i a n i, *Personaleinsatz und -mobilität...*, S. 195.

<sup>113</sup> 1717 ir 1737 m. kataloguose paminėti keturi asmenys, kalbėję rusėniškai. 1770 m. tokių buvo tik du. *ARSI*, Lituania 23; Lituania 25; Lituania 32, passim.

<sup>114</sup> A. M a r i a n i, *Personaleinsatz und -mobilität...*, S. 194.

<sup>115</sup> Vilniaus akademijoje pirmasis prancūzų kalbą ėmė dėstyti magistras Janas Dufuras (šaltiniuose rašomas, kaip *Joannes Dufur* iš Mazovijos (*Masovita*)) 1730 m., *Dispositio personarum provinciae Lituanae [...] anni 1730 in annum 1731*, [Vilna, 1730], kol. XVI.



pradžioje provincijos personalą papildė keletas prancūzų<sup>116</sup>. Dėl šių iniciatyvų daugėjo klierikų, kurie turėjo bent jau prancūzų kalbos pagrindus. Nuo ketvirtojo dešimtmečio iki Lietuvos provincijos padalijimo jėzuitų, galėjusių kalbėti prancūziškai, dalis tarp viso provincijos personalo išaugo nuo 1 iki daugiau nei 5 proc. Taip prancūzų kalba tapo ketvirtąja svarbiausia tautine kalba po lenkų, vokiečių ir lietuvių, latvių kalba ėjo po prancūzų<sup>117</sup>. Per mokyklų reformos prizmę reiktų pažvelgti ir į vokiečių kalbos žinojimo išaugimą, nes prancūzų kalbos pavyzdžiu ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje imta mokytis ir vokiečių kalbos<sup>118</sup>. Panašiai plito ir italų kalba. Kitaip nei teatinai, jėzuitai savo mokyklose nemokė šios kalbos<sup>119</sup>, italų kalbos ir italų kultūros žinojimas gilėjo ir plito tarp Lietuvos provincijos jėzuitų personalo per lenkų ir lietuvių vienuolių glaudesnius tiesioginius kontaktus su jų itališkaisiais broliais. Šį procesą skatino scholastikų siuntimas studijuoti į Italiją bei tai, kad augo provincijos personalas, rezidavęs Romoje, ypač po to, kai 1756 m. buvo įsteigta Lenkijos asistencija<sup>120</sup>.

Anksčiau minėti bendro pobūdžio pokyčiai buvo būdingi ir Vilniuje buvusioms jėzuitų institucijoms. Čia 1717 ir 1737 m. lietuvių kalbą mokėjo apie 25 proc. vienuolių, pagal savo populiarumą iš visų tautinių kalbų tradiciškai ji nusileido tik lenkų kalbai. Bet kaip sielovados kalba Vilniuje lietuvių vartota tik iki XVIII a. trečiojo dešimtmečio pabaigos<sup>121</sup>. Vėliau ji būdavo pasitelkiama tik tam tikromis progomis, kai į miestą iš apylinkių atvykdavo didelė tikinčiųjų grupė<sup>122</sup>. Po lietuvių svarbi dar buvo vokiečių kalba, kurią mokėjo apie 20 proc. Vilniaus jėzuitų, ji buvo didelės dalies miestiečių sielovados kalba.

<sup>116</sup>S. B e d n a r s k i, *Upadek i odrodzenie szkół jezuitckich w Polsce: studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków, 1933 (reprint 2003), s. 491–493.

<sup>117</sup>A. M a r i a n i, *Proweniencja geograficzna...*, s. 106–107.

<sup>118</sup>Vilniaus akademijoje pirmuoju vokiečių kalbos dėstytoju 1739 m. tapo Janas Lingkas, kuris tuo pačiu metu buvo ir teologijos scholastikas, *Catalogus personarum et officiorum provinciae Lituanae [...] anni 1739 in annum 1740*, [Vilna, 1739], kol. XVII.

<sup>119</sup>Tikėtina, kad išimtis čia buvo tik Kilmingujų kolegija (Collegium nobilium) Varšuvoje. K. P u c h o w s k i, *Jezuickie kolegia szlacheckie...*, s. 480. Taip pat žr. S. G r a c i o t t i, Echa włoskie działalności teatynów i pijarów w Polsce w XVIII wieku, *Od Renesansu do Oświecenia*, przekł. W. Jekiel i in., t. 2: *Z literatury polskiego Oświecenia*, Warszawa, 1991, s. 39–56.

<sup>120</sup>Apie Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų studijas Italijoje plačiau žr. S. B e d n a r s k i, *Upadek i odrodzenie...*, s. 58–59. Apie asistencijas žr. J. K o ł a c z, *Słownik języka...*, s. 55–56; A. C o e m a n s, De Assistentiis in quas Societas Iesu dividebatur Saeculis XVI–XVIII, *AHSI*, vol. 9, 1940, II, p. 303–310.

<sup>121</sup>Vilniaus šv. Jonų bažnyčioje paskutinis lietuviškasis pamokslininkas buvo Jonas Šalovskis (*Jan Szalowski*), *Dispositio personarum provinciae Lituanae [...] anni 1728 in annum 1729*, [Vilna, 1728], kol. XVI. Apie lietuvių kalbos svarbą dar XVIII a. trečiojo dešimtmečio pradžioje galime spręsti iš to, kad tam tikromis aplinkybėmis būdavo galima atsakyti lenkiško pamokslo, o pamokslai lietuvių kalba paprastai vykdavo, *Diarium Collegij Societatis Iesu: ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive = Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis: 1710–1721 metai*, sud. I. Katilienė, Vilnius, 2004, p. 4, 12, 56.

<sup>122</sup>Taip buvo minint jubiliejinius 1751 metus, *ARSI*, Lituania 50, k. 247r.

Šioje srityje ypač aktyvūs buvo naujokyno gyventojai, matyt, todėl, kad naujokynas buvo įsikūręs netoli Vokiečių gatvės<sup>123</sup>. Verta atkreipti dėmesį į didelį prancūzų kalbos reikšmės išaugimą, ypač po Lietuvos provincijos padalijimo. Mokančiųjų prancūziškai dalis išaugo iki beveik 12 proc., buvo priartėta prie vokiečių ir lietuvių kalbų populiarumo lygio, labai sustiprintas tradicinis tarp Vilniaus jėzuitų prancūzų kalbos pranašumas prieš latvių. O mokančiųjų vokiečių kalbą dalies išaugimą per dešimtmetį po Lietuvos provincijos padalijimo reiktų aiškinti, viena vertus, tuo, kad šios kalbos jau buvo mokoma, o kita vertus, kad padalijus provinciją, tarp Vilniaus jėzuitų išaugo kilusiųjų iš Varmijos ir Karališkosios Prūsijos santykinė dalis.

### Akademiniai laipsniai

Ordinas užsiėmė vidurinio ir aukštojo lygių švietimu, tad jėzuitams tekdavo apsispręsti, ar siekti mokslinio laipsnio. Vienuolijos vadovybės pozicija šiuo klausimu buvo nevienareikšmė. Viena vertus, buvo pripažįstama, kad vienuoliams, aktyviai besireiškiantiems kultūriniame ir religiniame gyvenime, moksliniai laipsniai suteikia garbingumo ir didina jų autoritetą. Kita vertus, vadovybė perspėdavo dėl per didelių išlaidų, susijusių su mokslinių laipsnių įgijimu, taip pat dėl potencialaus pavojaus ordino vienybei ir vidinei disciplinai, kai įgytas laipsnis būdavo suvokiamas kaip išaukštinimas. Draugijos vadovybės požiūris priklausydavo ir nuo to, kokio pobūdžio būdavo įgytasis mokslinis laipsnis, kiek jis atitikdavo draugijos kultūrinius interesus: moksliniai laipsniai iš laisvųjų menų, filosofijos, teologijos ir kanonų teisės buvo vertinami palankiai, nes jie atitiko vienuolijos *cursus studiorum*, bet bandymai įgyti mokslinį laipsnį civilinės teisės srityje ar medicinoje greičiau buvo draudžiami, nes domėjimasis šiomis disciplinomis buvo vertinamas kaip veikla, tinkama tik pasauliečiams<sup>124</sup>. Praktikoje tose provincijose, kur aukštosios mokyklos buvo draugijos žinioje, jėzuitams įgyti mokslinį laipsnį būdavo lengviau<sup>125</sup>. Tokia buvo ir Lietuvos provincija, kur mokslinius laipsnius suteikdavo talentingiems jauniems

<sup>123</sup> Naujokyno namai išlaikė nuolatinį pamokslininką, sakiusį pamokslus vokiečių kalba. Jei nebūdavo tinkamo asmens eiti šias pareigas, pasitelkdavo naujokus. Taip nutiko 1661 m., *ARSI*, Lituania 40, l. 252r, 277v. Be to, prie naujokyno veikė vokiškoji Šv. Martyno brolija. Brolijos altoriaus aprašymą galima rasti čia: *Российский государственный архив древних актов*, ф. 1603, оп. 1, д. 8, l. 3v–4r. Šios kongregacijos turėto inventoriaus aprašymas, ten pat, l. 16v–17r.

<sup>124</sup> *Ratio atque institutio studiorum SJ, czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego (1599)*, wstęp i oprac. K. Bartnicka i T. Bienkowski, przekł. J. Ożóg, Warszawa, 2000, s. 25.

<sup>125</sup> Apie jėzuitų ir aukštųjų mokyklų santykius žr. K. Hengst, *Jesuiten an Universitäten und Jesuitenuniversitäten: Zur Geschichte der Universitäten in der Oberdeutschen und Rheinischen Provinz der Gesellschaft Jesu im Zeitalter der konfessionellen Auseinandersetzung*, Paderborn–München–Wien–Zürich, 1981.

jėzuitams arba Vilniaus akademijos dėstytojams, pradėjusiems eiti profesorių pareigas<sup>126</sup>. Tokį problemos sprendimą skatino prestižo sumetimai: kadangi vadovaujant profesoriui, Ignaco Lojolos ordino nariui, moksliniai laipsniai būdavo suteikiami pasauliečiams ir prelatams, tai derėjo, kad ir pats profesorius turėtų atitinkamą akademinį laipsnį. Kad mokytoje visumą, reikia dar paminėti buvusią galimybę įgyti mokslinį laipsnį prieš įstojant į vienuoliją. Tokių situacijų gana dažnai pasitaikydavo pirmaisiais Lietuvos provincijos gyvavimo dešimtmečiais, kai į draugiją stodavo daug jau brandaus amžiaus kandidatų, kartais jau turėjusių ir kunigystės šventimus. Neretai į draugiją stodavo jau diplomuoti asmenys, gavę laipsnius net Krokuvos akademijoje<sup>127</sup>. Vėliau, kai kandidatai rinkti dažniausiai jau tarp retorikos kurso absolventų, dažniausiai septyniolikos ar aštuoniolikos metų amžiaus, tokių atvejų labai sumažėjo.

Lyginant trimečius katalogus galima iširti, kokių mokslinių laipsnių turėjo jėzuitai. Absoliučią daugumą sudarė filosofijos bei laisvųjų menų disciplinų laipsniai (iš viso 60 proc.), tada teologijos (apie 30–40 proc.)<sup>128</sup>. Laipsniai iš bažnytinės teisės sudarė nedidelę nustatytų jėzuitų turėtų akademinų laipsnių dalį, mažiau nei 10 proc.<sup>129</sup> Pasitaikydavo, kad tas pats asmuo turėdavo du ar net tris akademinus laipsnius<sup>130</sup>. Jėzuitai, galėję pasididžiuoti turėtais moksliniais laipsniais, sudarė nedidelę, bet nuolat gausėjusią grupę (9 lentelė). 1614 m. jie sudarė apie 4 proc. jėzuitų, o draugijos panaikinimo išvakarėse Lietuvos provincijoje jų buvo jau beveik 15 proc. Tokią pačią tendenciją galima pastebėti ir Vilniuje veikusiose vienuolijos institucijose, tik sostinėje buvusių diplomuotų jėzuitų dvasininkų dalis buvo didesnė. Vilnietiškujų institucijų ir ypač akademijos, kaip savotiško vienuolijos intelektualinio elito sambūrio vaidmenį parodo tas faktas, kad Vilniuje rezidavo didelė provincijos jėzuitų, turėjusių mokslinius laipsnius, dalis (10 lentelė). Jie visada sudarė mažiausiai trečdalį visų provincijoje buvusių diplomuotų jėzuitų, o kai kuriais metais diplomuoti vilniečiai sudarė net absoliučią daugumą.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad per visą XVII ir XVIII a. Vilnius buvo Lietuvos provincijos centras, o kartu svarbiausias jėzuitų veiklos senojoje Respublikoje židinys. Vil-

<sup>126</sup> R. Plečkaitis, Commencements at the ancient Vilnius University, *Akademijos laurai*, parengė M. Svirskas, I. Balčienė, Vilnius, 1997, p. 49.

<sup>127</sup> Pvz., filosofijos magistro laipsnį, įgytą Krokuvos *Alma mater*, turėjo kilęs iš Lvovo Janas Alandas (Jan Aland), *ARSI*, Lituania, nr. 7, p. 58.

<sup>128</sup> Panašus įgytų laipsnių santykis matomas ir išlikusiuose absolventų įrašuose, R. Plečkaitis, *Commencements...*, p. 52–54, 57.

<sup>129</sup> Apie bažnytinės teisės mokymą jėzuitų ordine, taip pat ir Vilniaus akademijoje, žr. *EWJ*, s. 538. Civilinės teisės kursą Vilniaus akademijoje pradėta dėstyti 1644 m., L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej...*, s. 169; R. Plečkaitis, *Commencements...*, p. 54–55.

<sup>130</sup> Daugiausia vienuolių, turėjusių du ar daugiau mokslinius laipsnius, paminėta 1737 m. trimečiame kataloge. Tuo metu tokių buvo septyni visoje provincijoje, penki iš jų buvo pačiame Vilniuje. Tik keturi visoje provincijoje paminėti 1628, 1645, 1681 ir 1757 m.

9 lentelė. **Diplomuotų jėzuitų dalis dvasininkų grupėje (dvasininkų skaičius, diplomuotų dvasininkų skaičius ir procentas)**

	1614		1628		1645		1665	
<b>Lietuvos provincija</b>	<b>Dv. sk.: 232</b>		<b>Dv. sk.: 332</b>		<b>Dv. sk.: 454</b>		<b>Dv. sk.: 272</b>	
	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>
Diplomuoti dvasininkai	10	4,3	16	4,8	32	7,0	32	11,8
<b>Vilnius</b>	<b>Dv. sk.: 92</b>		<b>Dv. sk.: 113</b>		<b>Dv. sk.: 176</b>		<b>Dv. sk.: 68</b>	
	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>
Diplomuoti dvasininkai	4	4,3	8	7,1	14	8,0	11	16,2

	1681		1700		1717		1737		1757		1770	
	<b>Dv. sk.: 447</b>		<b>Dv. sk.: 496</b>		<b>Dv. sk.: 458</b>		<b>Dv. sk.: 655</b>		<b>Dv. sk.: 759</b>		<b>Dv. sk.: 482</b>	
	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>
	42	8,5	55	11,1	41	8,9	64	9,8	92	12,1	71	14,8
	<b>Dv. sk.: 150</b>		<b>Dv. sk.: 124</b>		<b>Dv. sk.: 119</b>		<b>Dv. sk.: 183</b>		<b>Dv. sk.: 183</b>		<b>Dv. sk.: 214</b>	
	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>	<b>Sk.</b>	<b>%</b>
	18	12,0	18	14,5	16	13,4	23	12,6	29	15,8	43	20,1

10 lentelė. **Diplomuotų jėzuitų skaičius Vilniuje ir kitur Lietuvos provincijoje**

	1614		1628		1645		1665		1681	
Vilnius	4	40,0	8	50,0	14	43,7	11	34,4	18	42,9
Kitur	6	60,0	8	50,0	18	56,3	21	65,6	24	57,1
Iš viso	10	100,0	16	100,0	32	100,0	32	100,0	42	100,0

	1700		1717		1737		1757		1770	
	18	32,7	16	39,0	23	35,9	29	31,5	43	57,3
	37	67,3	25	61,0	41	64,1	63	68,5	32	42,7
	55	100,0	41	100,0	64	100,0	92	100,0	75	100,0

niaus reikšmė Jėzaus draugijai nesumenko, nors kituose Lietuvos provincijoje buvusiuose miestuose sparčiai vystėsi jėzuitų institucijų tinklas. Dėl to Vilniuje rezidavusių vienuolių skaičius augo lėčiau nei visos provincijos personalo skaičius, o sostinėje buvusių jėzuitų dalis, lyginant su visu provincijos personalu, mažėjo. Nepaisant minėtų pokyčių, Vilniaus poziciją įtvirtino ekonominis veiksnys: dėl artimų kontaktų su visuomenės elito atstovais Vilniuje buvusios institucijos galėjo lengviau įsigyti naujų žemės valdų ir taip gausinti savo pajamas. Todėl galėjo būti vertinamos, ypač XVIII a., kaip turtingos institucijos.

Žvelgiant per ilgalaikę perspektyvą, Vilniuje veikusių jėzuitų institucijų raidos tendencijos atitiko tas, kurios buvo būdingos visai draugijai, tą rodo keturių įžadų profesų reikšmės išaugimas visų kitų kunigų kategorijų fone. Nors visos provincijos mastu pokyčiai vyko lėčiau nei Vakarų Europoje, pirmiausia dėl krašto nusiaubimo XVII a. viduryje, pačiame Vilniuje permainingai vyko gana sparčiai. Apžvelgiant trumpesnę laikotarpį, Vilniuje veikusių jėzuitų institucijų personalo kiekybinė būklė atspindėjo bendrą krašto politinę ir karinę būklę, taip pat mieste buvusią konjunktūrą. Karai, epidemijos, gaisrai neigiamai veikė personalo skaičių, nes sukeldavo materialinių nuostolių bei žmonių praradimų, mažino institucijų pajamas, taip pat apsunkindavo arba net padarydavo nebeįmanoma naujų kandidatų atranką. Kartu reikia pabrėžti, kad ne visas vienuolių kategorijas vienodai veikė šie veiksniai, nes didesnis pasiaukojimas buvo būdingas grupėms, kurios užsiėmė liaudies sielovada ar vienuolijos žemės valdų administravimu, o jėzuitų intelektualinį elitą bei scholastikus draugijos vadovybė sąmoningai saugojo. Taip pat reikia pažymėti vienuolijos gretose patirtų nuostolių atkūrimo spartą. Tai pirmiausia taikytina laikotarpiui po Didžiojo Šiaurės karo, laikotarpiui po XVII a. vidurio krizės tai buvo mažiau būdinga, nes jos metu patirtų nuostolių pasekmės buvo matomos net to amžiaus pabaigoje. Šis skirtumas paaiškinamas tuo, kad nuostoliai, patirti dėl B. Chmelnickio sukilimo, karo su Maskva ir švedų „Tvano“, buvo didesni, nei tie, kuriuos sukėlė vėlesnis konfliktas tarp Karolio XII bei Sapiegų iš vienos pusės ir Augusto II, Petro I ir respublikonų grupuotės iš kitos. Labai svarbu buvo ir tai, kad XVIII a. pradžioje vykusio konflikto metu kariniai daliniai elgėsi labiau civilizuotai, todėl jėzuitams neprireikė bėgti iš krašto ir vienuolijos namai išvengė didesnių materialinių nuostolių.

Spartus personalo atkūrimas taip pat rodo draugijos administracinių struktūrų gyvybingumą bei tai, kad bajorijai karjera jėzuitų ordine atrodė patraukli. Turint omenyje, kad šventovių atstatymas dažnai trukdavo daug metų, galima geriau suvokti, kiek daug dėmesio ordino vadovybė skyrė tinkamam institucijų personalo formavimui. Šiam uždaviniui buvo teikiama pirmenybė, taip rūpintis sielovada ir mokymu, o investicijos į statybas buvo nukeliamos vėlesniam laikui, jos priklausė nuo geradarių paramos. Matome, kad draugijos veikloje personalo skaičius buvo esminis dalykas. Pernelyg gausus konkrečios institucijos personalas vertė įsiskolinti, o jei žmonių trūkdavo, jėzuitų namai negalėdavo tinkamai vykdyti jiems pavestų sielovados ir švietimo uždavinių.

Šis pastebėjimas leidžia daryti išvadą, kad Vilniuje telkėsi didelė Lietuvos provincijos intelektualinio elito dalis, tą rodo geri čia buvusių vienuolių kalbiniai gebėjimai bei didelė santykinė dalis asmenų, turėjusių akademinį laipsnį. Lemiamas čia buvo institucinis veiksnys, t. y. faktas, kad sostinėje veikė akademija, bei svarbus jos vaidmuo šviečiant LDK piliečius. Personalo gebėjimus kėlė ir išplėsta akademijos mokymo programa bei jos, kaip daugiakalbio leidybos centro, veikla. Kitas svarbus aspektas buvo Vilniaus, kaip naujos jėzuitų kartos ugdymo centro, vaidmuo. Vilnius buvo tapęs savotišku vienuolių migracijos traukos centru: į sostinę atvykdavo daug naujokų, scholastikų ir net kunigų, kilusių iš įvairių krašto regionų ar net užsienio. Tiesa, santykinai nedaug jų likdavo čia po to, kai pabaigdavo savo studijas. Tačiau šis mobilumas skatino mieste buvusios jėzuitų populiacijos kalbinę ir tautinę įvairovę bei kultūrinius mainus provincijos viduje. Svarbi buvo ir geografinis požiūris: centrinė Vilniaus vieta plačioje Lietuvos provincijoje, kuri iš vakarų į rytus driekėsi beveik 1000 kilometrų – nuo Plocko iki Polocko, ir 700 km iš šiaurės į pietus – nuo Rygos iki Pinsko.

Aiškinantis, kaip intensyviai vyko LDK visuomenės polonizacija ir koks buvo jėzuitų indėlis šiame procese Vilniuje, galima išskirti du laikotarpius. Pirmasis sutapo su XVII a. pirmąja puse, jo metu Lietuvos sostinėje buvusio draugijos personalo daugumą sudarė atvykėliai, kilę ne iš LDK. Vėliau persvarą įgijo vietinės bendruomenės atstovai, ir ne tik kiekybinę, tuo metu jie ėmė vyruoti ir tarp atsakingiausias pareigas ėjusių ordino vyresniųjų. Šį faktą reiktų aiškinti po truputį vykusia LDK bajorijos, ypač rusėnų, polonizacija. Tačiau nereiktų minėtų pokyčių interpretuoti tik kaip vietinio kultūrinio elito asimiliacijos su dominavusiu sarmatizmo modeliu. Vienuolijai pasipildant LDK aukštesniųjų sluoksnių atstovais, kartu jėzuitų ordinas perėmė tam tikrus vietinės politinės ir religinės kultūros elementus. XVIII a. didelė Vilniuje buvusių jėzuitų dalis turėjo tapatintis su Lietuvos politinės tautos požiūriu į valstybinius reikalus.

Atskiros dėmesio verta lietuvių kalbos problematika. Nors Vilniuje lietuvių, kaip sielovados kalbos, reikšmė sumenko, jos žinojimo lygis tarp jėzuitų vilnietišku institucijų gyventojų išliko aukštas. Tai akivaizdu lyginant lietuviškai mokėjusių vienuolių skaičių su LDK piliečių dalimi bendroje personalo struktūroje. Turint galvoje, kad XVIII a. daugiau nei pusė Vilniuje gyvenusių vienuolių buvo kilę iš LDK, o apie trečdalis buvo apibūdinami kaip *Lithuanus* arba *Samogita*, tai lietuviškai kalbėjusių vienuolių dalis, kuri 1717 ir 1737 m. buvo 25 proc., o 1757 m. – 20 proc., nėra maža. Nepaisant vykusio polonizacijos proceso, beveik visi žemaičiai ir didelė iš Aukštaitijos kilusių jėzuitų dalis vartojo lietuvių kalbą. Taip pat reikia prisiminti, kad Vilnius dėl akademijos spaustuvės veiklos tebebuvo labai reikšmingas lietuviškų knygų leidybos centras. Tam tikra atsvara lenkiškai įtakai buvo ir į Lietuvos sostinę atvykę užsieniečiai, ypač pirmaisiais Lietuvos provincijos gyvavimo dešimtmečiais, taip pat tų jėzuitų, kurių gimtoji kalba buvo vokiečių (pirmiausia kilę iš Varmijos), aktyvi veikla bei svarbus vaidmuo daugiataučiam mieste vykdant sielovados darbą.

Įkūrus Mazovijos provinciją, Vilniaus vaidmuo sumažėjusioje Lietuvos provincijoje dar labiau išaugo. Dėl šio sprendimo padidėjo vietos bendruomenės atstovų įtaka vienuolijos administracijai. Tačiau negalima pamiršti, kad ir po padalijimo Lietuvos provincija tautiniu požiūriu išliko labai mišri. Palyginę paskutinį katalogą prieš padalijant provinciją ir 1770 m. katalogą, matome, kad jėzuitų, kilusių iš LDK, dalis išaugo iki daugiau nei 70 proc., o kilusiųjų iš Lenkijos Karūnos sumažėjo. Lygindami abiejų šių grupių vidinę struktūrą, pastebėsime, kad lietuvių ir žemaičių dalis labai išaugo, o LDK rusėniškų žemių gyventojų – išliko stabili. O tarp Lenkijos Karalystės piliečių tik kilusieji iš Varmijos sustiprino savo pozicijas, etninių lenkų, kuriuos sudarė kilę iš Lenkijos siaurąja prasme, bei iš Mazovijos ir Palenkės, reikšmė sumenko.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad Jėzaus draugijos administracijos rėmuose Vilniaus pirmaeilis vaidmuo buvo būtina sąlyga, leidusi vienuolijai plėstis Lenkijos ir Lietuvos valstybės rytinėse žemėse. Vilniuje buvusių jėzuitų institucijų aktyvi veikla daugiausia nulėmė, kad LDK jėzuitų pozicija tapo išskirtine, kur kas stipresne nei Lenkijos Karalystėje. Taip pat galima pastebėti, kad XVIII a. šeštajame dešimtmetyje vienuolijos administracijoje vyko permainos, pabrėžusios LDK atskirumą, tačiau tai niekada neįgavo tautinės kovos bruožų, kaip tai nutiko Vengrijoje, kur bandyta (tačiau nesėkmingai) atsiskirti nuo Austrijos provincijos<sup>131</sup>. Draugijos panaikinimas nutraukė tolesnę raidą šia kryptimi. Kartu galima pastebėti, kad XVIII a. viduryje pradėtos permainos draugijos administracijoje derėjo su platesniu kultūrinių ir politinių permainų kontekstu, amžiaus pabaigoje, Keturmečio seimo metu, jos atsispindės bandymuose permąstyti tradicinius Karūnos ir Didžiosios Kunigaikštystės saitus.

## Publikuoti šaltiniai ir literatūra

*Catalogus personarum et officiorum provinciae Lituanae [...] anni 1739 in annum 1740.* [Vilna, 1739].

*Diarium Collegij Societatis Iesu: ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive = Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis: 1710–1721 metai.* Sud. I. Katilienė. Vilnius, 2004.

*Dispositio personarum provinciae Lituanae [...] anni 1728 in annum 1729.* [Vilna, 1728].

*Dispositio personarum provinciae Lituanae [...] anni 1730 in annum 1731.* [Vilna, 1730].

*Ratio atque institutio studiorum SJ, czyli Ustawa szkolna Towarzystwa Jezusowego (1599).* Wstęp i oprac. K. Bartnicka i T. Bieńkowski, przekł. J. Ożóg. Warszawa: Ateneum, 2000.

*Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai.* Sud. E. Ulčinaite, A. Šidlauskas. Vilnius: Mokslas, 1987.

<sup>131</sup> L. Lukács, *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus 1649–1773*, Szeged, 1989.

ALDAMA de, Antonius M. De coadiutoribus Societatis Iesu in mente et in praxi sancti Ignatii. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 38, 1969, fasc. 76, p. 389–430.

AXER, Jerzy. Łacina jako drugi język narodu szlacheckiego Rzeczypospolitej. In: *Łacina jako język elit*. Red. J. Axer. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004, s. 151–156.

BALIŃSKI, Michał. *Dawna Akademia Wileńska: próba jej historii: od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*. Petersburg: nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1862.

BARGIEL, Franciszek. Adam Kwiryn Krasnodębski i jego filozoficzne dzieło. *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, t. 27, 1981, s. 291–332.

BEDNARSKI, Stanisław. *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce: studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*. Kraków: Wydawnictwo księży jezuitów, 1933 (reprint 2003).

COEMANS, Augustus. De Assistentiis in quas Societas Iesu dividebatur Saeculis XVI–XVIII. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 9, 1940, II, p. 303–310.

DEMOUSTIER, Adrien. Les Catalogues du Personnel de la Province de Lyon en 1587, 1606 et 1636. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 42, 1973, fasc. 84, p. 3–105; vol. 43, 1974, fasc. 85, p. 3–84.

DOMPNIER, Bernard. L'activité missionnaire des Jésuites de la province de Lyon aux XVIIe et XVIIIe siècle. Essai d'analyse des Catalogi. *Mélanges de l'École Française à Rome, Moyen-Age, Temps modernes*, tome 97, n° 2, 1985, p. 941–955.

DROZDOWSKI, Marian. Aktywizacja gospodarki Rzeczypospolitej po kryzysie przełomu XVII i XVIII wieku. In: *Polska–Saksonia w czasach unii (1697–1763). Próba nowego spojrzenia*. Red. K. Bartkiewicz. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1998, s. 41–52.

*Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Red. L. Grzebień. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.

FLAGA, Jerzy. *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i w XVIII wieku*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.

FRICK, David. *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*. Ithaca–London: Cornell University Press, 2013.

FRIEDRICH, Markus. *Der lange Arm Roms? Globale Verwaltung und Kommunikation im Jesuitenorden 1540–1773*. Frankfurt–New York: Campus Verlag, 2011.

GANSS, George E. *Bracia w Towarzystwie Jezusowym w świetle dokumentów Zakonu i Stolicy Apostolskiej*. Przekł. i uzup. D. Wojciechowski. Lublin: Norbertinum, 2001.

GRACIOTTI, Sante. Echa włoskie działalności teatynów i pijarów w Polsce w XVIII wieku. In: GRACIOTTI, Sante. *Od Renesansu do Oświecenia*. Przekł. W. Jekiel i in., t. 2: *Z literatury polskiego Oświecenia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1991, s. 39–56.

GRICKEVIČIUS, Artūras. *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais (iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos)*. Vilnius: Lietuvos pedagoginio universiteto leidykla, 2008.

GRZEBIEŃ, Ludwik. Dotychczasowa literatura o wkładzie jezuitów do nauki i kultury. In: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*. Red. I. Stasiewicz-Jasiukowa. Kraków–Warszawa: Wydawnictwo WAM, 2004, s. 31–68.

GRZEBIEŃ, Ludwik. The Circumstances of Partition of the Polish Province and the Origin of the Lithuanian Province. In: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*. Sud. N. Markauskaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 19–28.



HENGST, Karl. *Jesuiten an Universitäten und Jesuitenuniversitäten: Zur Geschichte der Universitäten in der Oberdeutschen und Rheinischen Provinz der Gesellschaft Jesu im Zeitalter der konfessionellen Auseinandersetzung*. Paderborn–München–Wien–Zürich: Schöningh, 1981 (*Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte*, Bd. N. F. 2).

HOEBSCH, Jörg K. Manipulacje walutowe Fryderyka II w okresie wojny siedmioletniej i ich wpływ na polską reformę monetarną z roku 1765–1766. *Roczniki Historyczne*, t. 39, 1973, s. 41–104.

JOVAIŠA, Liudas. Jesuit Historiography in Lithuania since 1990: Proximity and Distance along World Routes. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 85, 2016, fasc. 169, p. 226–230.

KLIMOWICZ, Mieczysław. *Polsko-niemieckie pogranicza literackie w XVIII wieku. Problemy uczestnictwa w dwu kulturach*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998.

KOŁACZ, Jakub. *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006.

LAMALLE, Edmond. Les catalogues des provinces et des domiciles de la Compagnie de Jésus. Note de bibliographie et de statistique. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 13, 1944, I–II, p. 77–101.

LITWIN, Henryk. Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798, cz. I. *Przegląd Wschodni*, t. 8, 2003, z. 4 (32), s. 925–976; cz. II, *Przegląd Wschodni*, t. 9, 2005, z. 2 (34), s. 301–378.

LOWNEY, Chris M. *Heroic Leadership: Best Practices from a 450-Year-Old Company that changed the World*. Chicago: Loyola Press, 2005.

LUKÁCS, Ladislaus. Le Catalogue-Modèle du Père Láinez (1545). *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 26, 1957, fasc. 51, p. 57–66.

LUKÁCS, Ladislaus. De graduum diversitate inter sacerdotes in Societate Iesu. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 37, 1968, fasc. 74, p. 237–316.

ŁUKASZEWSKA-HABERKOWA, Justyna. *Pierwsze pokolenie polskich jezuitów w świetle biografii i egzaminów*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013.

MANYŚ, Bernadetta. „Przeznaczny wodzu Litwy Palemonie, Twoja stolica często w ogniu płonie“. Obraz Wilna po pożarach z 1748 i 1749 roku na podstawie relacji Bazylego Bonifacego Jachimowicza. In: „*Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić*“. *Studia z dziejów nowożytnych (XVI–XVIII w.)*. Red. M. Forycki, A. Perlakowski et al. Poznań: Instytut Historii UAM, 2012, s. 287–301.

MARIANI, Andrea. Mobilità e formazione dei Gesuiti della Confederazione polacco-lituana. Analisi statistico-prosopografica del personale dei collegi di Nieśwież e Słuck (1724–1773). *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 82, 2013, fasc. 164, p. 459–499.

MARIANI, Andrea. Personaleinsatz und -mobilität in der litauischen Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu im 18. Jahrhundert. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, Bd. 63, 2014, nr. 2, S. 163–213.

MARIANI, Andrea. Proweniencja geograficzna i kompetencje językowe jezuitów prowincji litewskiej. Przyczynek do badań nad wielokulturowością Rzeczypospolitej XVII–XVIII w. In: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. Red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. 7. Białystok: IBNDKE, 2017, s. 85–112.

MARIANI, Andrea. Między Płockiem a Połockiem. Powstanie prowincji mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego jako wspólny efekt jezuickiej rutyny zarządzania i ingerencji magnaterii.

*Nowożytnicze Zeszyty Historyczne*, z. 5: *Religia w epoce nowożytnej XVI–XVIII w. Polityka–społeczeństwo–kultura*. Red. E. Kaźmierczyk. Kraków: Koło Naukowe Historyków Studentów, 2013, s. 111–133.

MARIANI, Andrea. Jezuici prowincji litewskiej wobec epidemii dżumy z lat 1708–1711. *Zapiski Historyczne*, t. 81, 2016, z. 2, s. 65–104.

MORZY, Józef. *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1965.

NIEDŹWIEDŹ, Jakub. *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, 2012.

NIKLIBORC, Anna. *L'enseignement du français dans les écoles polonaises au XVIIIe siècle*. Wrocław: Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 1962.

OBIREK, Stanisław. Swoista inkulturacja – jezuici i polski sarmatyzm. *Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*, t. 7, 1998, nr. 1 (13), s. 71–77.

OCHMAŃSKI, Jerzy. *Litewska granica etniczna na wschodzie: od epoki plemiennej do XVI wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1981.

OLIVARES, Estanislao. Los coadjutores, espirituales y temporales, de la Compañía de Jesús. Su origen y sus votos. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 33, 1964, fasc. 65, p. 102–121.

O'MALLEY, John W. *Pierwsi jezuici*. Przekł. P. Samerek et al. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1999.

PASZENDA, Jerzy. Wpływ pożarów Wilna na architekturę późnego baroku. *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.* Red. J. Lileyka. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000, s. 487–494.

PIECHNIK, Ludwik. *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 1–4. Rzym: Apud „Instytutum Historicum Societatis Jesu“, 1983–1999.

PIECHNIK, Ludwik. *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001.

PIECHNIK, Ludwik. Rzut oka na powstanie, rozwój i likwidację jezuickiego Collegium Nobilium w Wilnie. *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*. Red. R. Dutkova. Wrocław, 1977, s. 81–96.

PIWOWARSKI, Władysław. Inkulturacja. In: *Encyklopedia katolicka*, t. 7. Red. S. Wielgus et al. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1997, kol. 234–235.

PLEČKAITIS, Romanas. Commencements at the ancient Vilnius University. In: *Akademijos laurai*. Parengė M. Svirskas, I. Balčienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997.

POPLATEK, Jan. Ofiary miłości z litewskiej prowincji Tow. Jez. w czasie zarazy w 1710. *Nasze Wiadomości*, t. 9 (1928–1931), s. 264–272, 368–369.

POPLATEK, Jan. Powstanie Seminarium Papieskiego w Wilnie (1582–1585). *Ateneum Wileńskie*, rocz. 6, 1929, nr. 1–2, s. 47–71; nr. 3–4, s. 429–455.

POPLATEK, Jan. Wykaz alumnów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1582–1773. *Ateneum Wileńskie*, rocz. 11, 1936, s. 218–282.

POPLATEK, Jan. Zarys dziejów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1585–1773. *Ateneum Wileńskie*, rocz. 7, 1930, nr. 1–2, s. 170–228.

PUCHOWSKI, Kazimierz. *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów: studium z dziejów edukacji elit*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007.

RABIKAUŠKAS, Paulius. *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Sud. L. Jovaiša. Vilnius: Aidai, 2002.

RUIZ JURADO, Manuel. La tercera probación en la Compañía de Jesús. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 60, 1991, fasc. 119, p. 265–351.

SALMONOWICZ, Stanisław. *Polacy i Niemcy wobec siebie. Postawy–opinie–stereotypy (1697–1815)*. Olsztyn: Ośrodek Badań Nauk. im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 1993 (*Rozprawy i materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie*, nr. 134).

SCHNEIDER, Burkhardt. Die Jesuiten in Ellwangen 1557–1773. In: *Ellwangen 763–1963, Beiträge und Untersuchungen zur Zwölfhundert-Jahrfeier*. Hrsg. von V. Burr, 2 Bde., Ellwangen, 1964, Bd. 1, S. 245–315.

SERWAŃSKI, Maciej. Présence de la langue française en Pologne aux XVIIe et XVIIIe siècles. In: *Les langues étrangères en Europe. Apprentissage et pratiques (1450–1700)*. Ed. M. Zuili, S. Baddeley, J. F. Chappuit. Paris: PU Paris-Sorbonne, 2012, p. 195–204.

SERWAŃSKI, Maciej; NAPIERAŁA, Katarzyna. The Presence of Francophonie in Poland from the Sixteenth Century to the Eighteenth. In: *European Francophonie. The Social, Political and Cultural History of an International Prestige Language*. Ed. by V. Rjéoutski, G. Argent, D. Offord. Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2014, p. 307–335.

SZILAS, László. Die österreichische Jesuitenprovinz im Jahre 1773. Eine historisch-statistische Untersuchung. *Archivum Historicum Societatis Iesu*, vol. 47, 1978, fasc. 93, p. 97–158; fasc., nr. 94, p. 297–349.

ŚWIERKOWSKI, Ksawery. Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego. *Ateneum Wileńskie*, rocz. 8, 1931–1932, s. 184–204.

ŚWIERKOWSKI, Ksawery. *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego*. Wilno: Zakłady Graficzne „Znicz“, 1933. (Odbitka z „Ateneum Wileńskiego“, rocz. 8, 1931/1932).

TAZBIR, Janusz. Propaganda kontrreformacji wśród chłopów inflanckich (1582–1621). *Kwartalnik Historyczny*, rocz. 65, 1958, nr. 3, s. 720–741.

ULČINAITE, Eugenija. *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku: próba rekonstrukcji schematu retorycznego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.

WITKOWSKI, Rafał. Rozwój życia zakonnego w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII w. (wzmocnienie czy osłabienie litewskiej tożsamości w ramach Rzeczypospolitej szlacheckiej?). In: *Lietuvių–lenkų santykiai amžių tėkmėje: istorinė atmintis – Stosunki polsko–litewskie na przestrzeni wieków: pamięć historyczna*. Red. J. Volkonovskis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 76–102.

ZAŁĘSKI, Stanisław. *Jezuici w Polsce*, t. 3: *Prace misyjne nad ludem 1648–1773*, cz. 1: *1648–1700*. Lwów: Drukiem i nakładem drukarni ludowej, 1902; t. 4, cz. 1: *Dzieje 153 kolegiów i domów jezuitów w Polsce*. Kraków: Drukarnia W. L. Anczyca, 1905; cz. 2: *Kolegia i domy założone w pierwszej dobie rządów Zygmunta III 1588–1608*; cz. 4: *Kolegia i domy założone za królów Jana Kazimierza, Michała, Jana III, obydwóch Sasów i Stanisława Augusta 1648–1773*. Kraków: Drukarnia W. L. Anczyca, 1905.

ŻABIŃSKI, Zbigniew. *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

ШЕВЧЕНКО, Тетяна. Рекрутація русинів до єзуїтського ордену (остання чверть XVI – середина XVII ст.): на прикладі викладацького складу шкіл в українських землях Польської провінції Товариства Ісуса. *Український історичний журнал*, 2011, № 6 (501), с. 36–54.

## **JESUIT PERSONNEL IN 17TH – 18TH CENTURY VILNIUS. AN ATTEMPT TO STATISTICAL APPROACH**

Summary

ANDREA MARIANI

The paper focuses on the evolution of Jesuit Personnel in Vilnius since the creation of the Lithuanian Province of the Society of Jesus in 1608 until the suppression of the Jesuit Order in 1773. The research is based on three-years catalogues, preserved in the Roman Archive of the Society of Jesus. On the background of the financial situation of Jesuit houses in Vilnius the author analyses both quantitative and qualitative changes in the structure of Jesuit personnel. The paper deals with the following issues: the amount of Jesuits living in Vilnius, the structure of personnel according to religious vows, geographic origin, language knowledge and high school degrees. Each of these issues is considered not only on the background of the Lithuanian Province, but also within a more general context of changes affecting Jesuit personnel in Western European countries. The author highlights the importance of Vilnius as administrative centre of the Jesuit Order and the significance of its presence for the cultural life of the Great Duchy of Lithuania.

Gauta 2018 m. birželio mėn.  
Priimta 2018 m. liepos mėn.

Andrea Mariani – humanitarinių mokslų daktaras, Adomo Mickevičiaus universiteto Poznanėje Istorijos instituto dėstytojas (adjunktas). Šiuo metu vykdo mokslinių tyrimų projektą „Jėzuitų kolegijų Nesvyžiuje ir Naugarduke inventoriai – tyrimas ir šaltinių publikacija“. Pagrindinė mokslinių interesų sritis – Jėzaus draugijos Abiejų Tautų Respublikoje istorija. Autorius yra Milano valstybinio universiteto absolventas, humanitarinių mokslų daktaro laipsnį 2015 m. gavo Adomo Mickevičiaus universitete Poznanėje.

Adresas: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historyczny, Instytut Historii, Zakład Historii Nowowżytnej do XVIII wieku, ul. Umultowska 89d, 61–614 Poznań.

El. paštas: mariani.andrea86@gmail.com